

Restituční proces v 90-tých letech

Píši tuto diplomku jako poděkování svému otci,
který měl naprosto klíčový podíl na prosazení celé restituční legislativy (byl zpravodajem ústavně právního výboru Sněmovny lidu a podle svědectví tehdejších účastníků také klíčovým tvůrcem všech prorestitučních většin). Ač měl práva studovaná jen dramatickým životním osudem ať už ve Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, později přímo ve věznicích, nebo poté v ústavně právním výboru Sněmovny lidu Federálního shromáždění, udělal pro obnovu přirozeného řádu lidských práv v této zemi jako málokdo jiný. A i když jsou různé jeho zásluhy dnes už uznávány, za nekonečnou práci ve FS mi toto ocenění ještě schází.

Marek Benda

Diplomová práce Restituční proces v 90-tých letech
V roce 2008 zpracoval Marek Benda
Právnická fakulta Západočeské univerzity v Plzni

(Upraveno pro internetové stránky)

Obsah

Předmluva.....	3
1. Zrod zákonů o nápravě některých majetkových křivd.....	4
1.1. Restituce v historii.....	4
1.2. Restituce ve scénáři ekonomické reformy.....	4
1.3. Soudní rehabilitace.....	4
1.4. A jejich soudní interpretace.....	5
1.5. Diskontinuita práva?.....	5
1.6. Zmírnění následků některých majetkových křivd.....	5
2. Mimosoudní rehabilitace a zákon o půdě.....	6
2.1. Naturální či finanční?.....	6
2.2. Rozhodné období.....	6
2.3. Další nápravy křivd.....	7
2.4. Struktura zákona o mimosoudních rehabilitacích.....	7
2.5. Zákon č. 229/1991 Sb., o půdě.....	7
2.6. Prováděcí zákon k zákonu č. 229/1991 Sb., o půdě.....	8
2.7. Další restituční normy.....	9
2.8. Otázka církevního majetku.....	9
2.9. Koncepční projekt?.....	9
3. Tři hlavní parametry restituční legislativy.....	11
3.1. Rozhodné období.....	11
3.1.1. Zákon o nápravě některých majetkových křivd.....	11
3.1.2. Mimosoudní rehabilitace a zákon (č. 229/1991 Sb.) o půdě.....	11
3.2. Oprávněné osoby.....	12
3.2.1. Právnícké osoby.....	14
3.2.2. Fyzické osoby.....	14
3.2.3. Státní občanství ČSFR.....	15
3.2.4. Navrácení státního občanství.....	15
3.2.5. Důvody podmínky státního občanství.....	15
3.2.6. Nález Ústavního soudu č. 185/1997.....	15
3.2.7. Státní občanství a Němci a Maďaři.....	16
3.2.8. Trvalý pobyt.....	17
3.2.9. Vztah právnícké osoby k osobám fyzickým.....	18
3.3. Povinné osoby.....	19
3.3.1. Nabývání od nevlastníka.....	20
3.3.2. Osoby zvýhodněné v získání majetku.....	20
3.3.3. Dědictví a jeho vztah k povinným osobám.....	20
3.3.4. Zákon č. 229/1991 Sb., o půdě, a zvýhodněné osoby.....	21
3.3.5. Nová ustanovení.....	21
3.3.6. Převod pozemků v souvislosti s koupí.....	21
3.3.7. Vyvlastnění a restituce.....	22
4. Problematika vydání věci celé.....	23
4.1. Argumentace pro vydání.....	23
4.2. Argumentace proti.....	23
4.3. Odlišný názor ÚS.....	24
4.4. Důsledky nejasností.....	24
5. Problematika užití restitučních zákonů.....	25
5.1. Způsoby nápravy křivd.....	25
5.2. Problémy s privatizací.....	25
5.3. Speciální zákony.....	25
5.4. Stanovisko Nejvyššího soudu.....	25
5.5. Rozhodnutí Ústavního soudu.....	26
5.6. Zhodnocení rozhodnutí.....	26
6. Politické a ekonomické souvislosti.....	27
6.1. Restituce jako součást privatizace.....	27
6.2. Morální a politický dopad.....	27
6.3. Mezinárodní souvislosti.....	29
6.4. Jednoduché zákonodárství.....	29
Závěr.....	30
Resumé.....	31
Seznam použité literatury.....	32

Předmluva

Ještě před vstupem na Právnickou fakultu Západočeské univerzity jsem věděl, že pokud se někdy dostanu až k diplomové práci, pak musí být na téma restitucí. Neboť se jednalo i na evropské poměry o zcela nebyvalou politickou, ekonomickou i právní operaci, srovnatelnou snad jen s kuponovou privatizací. A zatímco o té druhé byly sepsány stovky článků a řada publikací, uspořádány nesčetné konference a celou dobu se vede spor o její úspěšnost a účinnost, o restitučním procesu je publikací poměrně poskrovnu a celkové jeho hodnocení vlastně dodnes chybí.

To bych se v této práci chtěl pokusit napravit. Chtěl bych ukázat průběh schvalování a prosazení restituční legislativy a překážky před kterými tehdy Federální shromáždění stálo. Chtěl bych rozebrat společné principy restituční legislativy, zejména z hlediska hmotného práva – oprávněné osoby, povinné osoby a majetek, na který se zákon vztahoval.

Chtěl bych se v rozboru zejména soudních rozsudků podívat na problémy, před které restituční legislativa postavila všechny uživatele, včetně určitého hodnocení nebyvalé role Ústavního soudu v dojasnění restituční legislativy. Nebudu se samozřejmě zabývat nesmírně bohatou judikaturou ke všem problémům restituční legislativy, ale rád bych se zabýval vývojem pojetí právě oněch základních hmotněprávních institutů restituční legislativy.

A na závěr bych rád z dostupných informací z ústředních orgánů poukázal na celkový význam restitucí jak pro proces vypořádání se s minulostí, tak pro odstátnění majetku a pocit spravedlnosti ve společnosti.

1. Zrod zákonů o nápravě některých majetkových křivd

1.1. Restituce v historii

Jak to celé začalo? Restituce, jako proces navrácení v předchozí stav, je běžným principem občanského práva po staletí (občanský zákoník k náhradě škody kromě jiného stanoví: „*škoda se hradí v penězích; požádá-li však o to poškozený a je-li to možné a účelné, hradí se škoda uvedením do předešlého stavu.*“¹, tedy uvedení věci do předchozího stavu je obecným způsobem občanského zákonodárství, jak napravit způsobenou škodu).

Velké restituční procesy v naší zemi, přes celou historii se opakující masivní přesuny majetku, však obvyklé nejsou. Po bitvě na Bílé hoře probíhaly značné diskuse o restituci zejména církevního majetku (zajímavé je, že jedním z jejich zásadních odpůrců byl Albrecht z Valdštejna, velký český státník, vojevůdce a politik, jinak jasný přívrženec papežské a císařské a tím i církevní strany², které ale také díky zmatkům třicetileté války nikdy nedošly svého naplnění).

K jisté formě restitucí došlo po druhé světové válce zejména v souvislosti se zákonem o „právní diskontinuitě“³ a odškodněním navrátilivších se židovských spoluobčanů, ale tento proces násilně přerval a zakrátko ukončil komunistický únorový puč. Pak se celých 40 let majetek pouze zestátnoval a kradl. S jedinou drobnou výjimkou zákona č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci, který předpokládal revizi nespravedlivých rozsudků z 50-tých let a tím i eventuální možnost vrácení věci či majetku, byl-li uložen trest propadnutí věci nebo propadnutí majetku. Tento zákon byl ovšem přijat příliš pozdě a brzy po vstupu sovětských vojsk přestal být nejprve aplikován a posléze byl novelou č. 70/1970 Sb., fakticky zničen, co do praktické použitelnosti.

1.2. Restituce ve scénáři ekonomické reformy

Ještě krátce po listopadové revoluci byly úvahy o restitučním procesu prakticky nemožné (stejně jako byly nemožné termíny jako liberalizace cen, privatizace a řada dalších). První zmínka o restituci se objeví ve Scénáři ekonomické reformy, kterou na podzim roku 1990 schválí Federální shromáždění. A ocitají se části týkající se procesu odstátnění majetku. Ani tam ovšem nejsou restituce zmíněny z popudu vlády, ale až pozměňovacím návrhem na půdě Federálního shromáždění. Zde se poprvé projeví rozpor mezi čistými a to zejména vládními ekonomy, kterým proces restitucí připadá zdlouhavý a s předem neodhadnutelnými výsledky⁴ a většinou ve Federálním shromáždění (ale nejen v ní, viz třeba společná zpráva výborů České národní rady z projednávání vládního návrhu zákona o mimosoudních rehabilitacích), která preferuje restituce jako prostředek nalezení vyšší míry spravedlnosti ve společnosti a také jistého odškodnění za léta strádání.

1.3. Soudní rehabilitace

Jako první z balíku restitučních zákonů je asi třeba ocitovat Zákon o soudní rehabilitaci č. 119/1990 Sb., který sice ještě žádné restituční následky nemá, neboť ve svém ustanovení § 23 odst. 2 (Zvláštní zákon upraví podmínky uplatňování nároků vyplývajících ze zrušených výroků o trestu propadnutí majetku, propadnutí věci nebo zabrání věci, jakož i způsob náhrady a rozsah těchto nároků.) přímo vylučuje bezprostřední restituci in integrum a odkazuje na zvláštní zákon, ale již v době, kdy je o restitucích ještě nemožné veřejně mluvit, připravuje právní prostředí na potřebu přijetí zvláštního právního předpisu, který by měl řešit nápravu některých křivd způsobených komunistickým režimem.

Posléze je soudy de facto interpretováno, že nárok na vrácení majetku zabaveného v rámci zrušených soudních rozsudků podle zákona o soudní rehabilitaci bylo stanoveno již právě v zákoně o soudní rehabilitaci, a zvláštní zákon č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, již stanovil jen podmínky uplatnění nároku, nikoliv nárok sám. Upravil tedy procesní kritéria k již existujícímu hmotnému titulu, který vznikl již zrušením rozsudku ex tunc.

¹ Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, § 442, odst. 2.

² Zdeněk Kalista, *Valdštejn - historie odcizení a snu*, Vyšehrad 2002 str. 156 - 157

³ Ústavní dekret č.11 úředního věstníku československého, o obnovení právního pořádku.

⁴ Hospodářské noviny 14. února 1991 *Ekonomové k návrhu zákona o majetkové restituci*. Str. 1

1.4. A jejich soudní interpretace

Zásadní nálezn k tomuto přijal Ústavní soud v roce 1995. V interpretaci rozhodnutí k nálezu ze dne 2. února 1995, I. ÚS 117/93 (uverejňený ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR, sv. 3, ročník 1995 I. díl, pod č. 7):

„1. Podle zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, byla ze zákona zrušena pravomocná odsuzující rozhodnutí, vyhlášená v době od 25. 2. 1948 do 1. 1. 1990, týkající se skutků, spáchaných po 5. květnu 1945, v rozsahu uvedeném v § 2 zákona, jakož i všechna další rozhodnutí v téže trestní věci na ně obsahově navazující, a to k datu, kdy byla vydána.

2. Zákon č. 87/1991 Sb., o mimosoudní rehabilitaci, nezměnil nic výslovně na tom, že v důsledku zrušení takových rozhodnutí v trestních věcech a jejich výroku o propadnutí majetku ex tunc se obnovilo původní vlastnictví majetku. Stanovil pouze postup, jakým se má oprávněná osoba domáhat do určité doby svého majetku od osoby povinné.“

Další rozšíření tohoto vnímání, že zákon o mimosoudních rehabilitacích je fakticky už jen procesním předpisem o uplatnění existujícího práva přinášejí i další soudní výroky. K tomu např. rozsudek Nejvyššího soudu, 28 Cdo 40/98:

„Organizace, která držela nemovitost (ve smyslu ustanovení § 4 odst. 1 zákona č. 87/1991 Sb.) a bylo jí známo, že trest propadnutí majetku, týkající se této nemovitosti, byl zrušen podle zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, mohla tuto nemovitost převést na jiného jen tehdy, pokud o ní bylo pravomocně rozhodnuto zamítnutím návrhu na vydání věci podle zákona č. 87/1991 Sb. anebo v případě jiného bezpečného doložení toho, že nárok původního vlastníka na vydání věci podle zákona č. 87/1991 Sb. zanikl.“

1.5. Diskontinuita práva?

K tomuto zákonu si neodpustím jednu historickou poznámku. Na počátku 90-tých let se vedla velká diskuse o diskontinuitě právního řádu (podle mého mínění spíše uměle vyvolaná tehdejšími postkomunistickými koryfeji práva k odvedení pozornosti od závažnějších problémů). Přestože byla jakoby zodpovězena negativně, že něco takového jako je obdoba ústavního dekretu č.11 úředního věstníku československého, o obnovení právního pořádku (publikován pod č. 30/1945 Sb.), kterými se stanovila neplatnost celé řady právních aktů v době okupace, je zcela nemožná pro obrovské množství zejména občansko právních vztahů navázaných během 40 let komunistické vlády, je právě zákon o soudní rehabilitaci asi největším vyjádřením právní diskontinuity, jaké je v moderním státě možné. Jestliže bylo zrušeno více než 250.000 rozsudků přímo za zákona, ex lege, a další desetitisíce na základě zákonem povolené či dokonce přikázané revize procesů, pak nepochybně došlo k zcela zásadnímu zpochybnění legality i legitimacy rozhodování orgánů komunistického státu. A tak tento zákon otevřel dveře k dalšímu postupu přezkoumávání přirozeně právní legitimacy rozhodovacích procesů předchozích orgánů veřejné moci a tím vytvořil prostor pro pozdější přijetí i akceptaci restituční legislativy.

1.6. Zmírnění následků některých majetkových křivd

Posléze byl na podzim roku 1990 přijat na základě návrhu skupiny poslanců zákon č. 403/1990 Sb., o zmírnění následků některých majetkových křivd. Tento zákon se vztahoval pouze na poměrně jasně identifikovatelný rozsah převážně nemovitého majetku (zejména nemovitostí sloužících k bydlení, respektive různých typů nájemních domů a drobných provozoven), zabraného na základě přesně vymezených předpisů po roce 1955. Zároveň byl asi posledním pokusem části tehdejší politické reprezentace, nepřilíš nakloněné restitučním představám, uspokojit zvedající se volání po nápravě křivd vrácením části domovního fondu a drobného nemovitého majetku zestátněného po roce 1955. Přes tento svůj značně omezený dopad už předurčil strukturu zákonné osnovy restitučního zákonodárství, které po něm další předpisy poměrně přesně přebíraly.

2. Mimosoudní rehabilitace a zákon o půdě

2.1. Naturální či finanční?

Na základě tlaku zejména z Federálního shromáždění se vláda odhodlala a přinesla obecný zákon o mimosoudní rehabilitaci. Ten ovšem počítal s tím, že odškodňování bude probíhat formou finančních náhrad za odejmuté majetky, které by poškozeným vyplácel stát.⁵ Obdobné řešení (tedy finanční nápravu křivd) tehdy zvolilo např. Maďarsko. Odpor části politických elit proti naturálním restitucím byl vskutku enormní, svoje výhrady sdělovali ekonomové (a to včetně členů tehdejší vlády – Ježek, Vrba, Dlouhý): „Bylo již vícekrátě zdůrazněno, že rychlá ekonomická reforma spojená s privatizací je nezbytná zejména proto, aby se na co nejmenší míru omezily negativní důsledky spojené s přechodem k tržní ekonomice. Argumentace, že rozsáhlá fyzická restituice je nejrychlejší formou privatizace, je fikcí. Ve skutečnosti by se jednalo o velmi komplikovaný proces, spojený se soudním prokazováním dědických práv, oceňováním majetku a dalšími spory, které naše soudnictví a administrativa nejsou schopny zvládnout. Namísto urychlení privatizace by tak vlastně došlo k jejímu výraznému zbrzdění a prodloužení možná na celá desetiletí. Navíc vyvstává reálné nebezpečí, že majetky, které budou předmětem nejrůznějších sporů, budou vyřazeny z normálního fungování, což vyvolá další ztráty.“⁶ Představitel justice: „Česká justice není připravena na zákon o mimosoudní rehabilitaci a lze očekávat, že tato její nepřipravenost se promítne do ekonomiky přinejmenším tím, že po dlouhou dobu nebude rozhodnuto o vlastnických vztazích, což bude bránit rozvoji podnikání.“⁷, i část poslanců⁸.

Federální vláda nakonec ustoupila a přiklonila se ústy svého předsedy Čalfy ke kompromisu⁹. Jak ovšem informoval její místopředseda Rychetský, míra akceptace v jednotlivých republikách byla různá. Orgány České republiky – vláda a Česká národní rada – se klonily spíše k naturálním restitucím, orgány Slovenské republiky ji spíše odmítaly. Vláda Slovenské republiky mimo jiné napsala: „Pokud jde o rozsah a formu majetkových restitucí, doporučuje vláda Slovenské republiky nahradit naturální a finanční restituice především využitím kupónové formy používané i v privatizačním procesu. Přitom zvážit i určení horní hranice objemu restitučních nároků.“¹⁰.

Tlak veřejnosti i některých poslanců byl ovšem takový¹¹, že přesto (a bylo to tehdy hodně překvapivé i pro osoby seznámené s chodem tehdejšího Federálního shromáždění) zvítězila ve Federálním shromáždění představa, že mimosoudní rehabilitace mají být zásadně naturální (viz § 5 až 12 zákona 87/1991 Sb., o mimosoudní rehabilitaci) a pouze tam, kde to již není fyzicky možné či převažuje zájem buď na ochraně nabytých práv nebo jiný veřejný zájem, bude vyplácena finanční kompenzace.

2.2. Rozhodné období

Na rozdíl od zákona o zmírnění následků některých majetkových křivd již mimosoudní rehabilitace míří na celé období od 25.2.1948 až do konce roku 1989. O rozsahu rozhodného období se vedly velké spory, protože v českých poměrech by bylo možné restituovat ještě hlouběji do minulosti (majetky zabrané na základě dekretů prezidenta Beneše, majetky zabrané v průběhu nacistické okupace a druhé světové války, ale také např. první pozemková reforma z dvacátých let a bylo by možné pokračovat plynulou řadou až k vyvraždění Slavníkovců), ale nakonec zvítězila teze, řešit jenom problémy a zestátňování majetku způsobené komunistickým režimem.

⁵ Federální shromáždění 1990 – 1992, tisk č.442

⁶ Hospodářské noviny 14. února 1991 str.1 *Ekonomové k návrhu zákona o majetkové restituci*

⁷ Hospodářské noviny 15. února 1991 str.2 *Soudci k restitucím*

⁸ Srov. *Stenozáznam ze 13. Společné schůze Sněmovny lidu a sněmovny národů 19.2.1991* str. 480 a následující.

⁹ Srov. projev M. Čalfy, *Stenozáznam ze 13. Společné schůze Sněmovny lidu a sněmovny národů 19.2.1991* str. 439 – 457.

¹⁰ *Stenozáznam ze 13. Společné schůze Sněmovny lidu a sněmovny národů 19.2.1991* str. 459 – 460.

¹¹ *Stenozáznam ze 13. Společné schůze Sněmovny lidu a sněmovny národů 19.2.1991* str. 461 – 472.

Důvod byl v podstatě dvojitý, jednak je právě velmi patrné, že řada zejména majetkových nepravostí v našich dějinách je tak nepřerušovaná, že by nebylo snadné najít nějaké jiné lépe odůvodnitelné datum, a za druhé panovali velké obavy z otevření poválečného vypořádání v Evropě včetně odsunu Němců a Maďarů. I když mnozí souhlasili, že i z období rozsáhlého znárodnování a přípravy komunistického puče mezi roky 1945 a 1948 jsou různé velmi nespravedlivé akty, které by bylo rozumné revidovat, tak právě obava ze zesílení požadavků sudetských Němců na přehodnocení majetkových poměrů vzniklých v poválečném vývoji vedla Federální shromáždění ke stanovení poměrně striktní hranice 25.2.1948 jako termínu začátku přezkumu majetkových aktů a možnosti jejich nápravy.

2.3. Další nápravy křivd

Záměrně opomímám, že se zákon o mimosoudní rehabilitaci týká i nápravy křivd v jiných oblastech (správních vztahů, trestněprávních vztahů, pracovněprávních vztahů a vztahů sociálního zabezpečení), neboť mimosoudní rehabilitace byly opravdu komplexním pokusem o nápravu nespravedlností způsobených minulým režimem. Pro účely této práce se ale budu zabývat právě jen majetkovými restitucemi, protože otevřít téměř nekonečnou kapitolu dalších odškodňování nemám v úmyslu.

2.4. Struktura zákona o mimosoudních rehabilitacích

Restituce v mimosoudní rehabilitaci mají velmi elegantní strukturu, na kterou pak naváže i zákon č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, dále jen o půdě.

Zákon má obecnou preambuli, vyjadřující vůli zákonodárce napravit některé křivdy, ke kterým došlo v rozhodném období. Dále pak po paragrafech zabývajících se rozsahem působnosti a vymezením pojmů následuje struktura oprávněná osoba, povinná osoba a vydání věci (je z dnešního pohledu opravdu obdivuhodné, jak velké majetkové transfery je možné popsat na ploše 13-ti nedlouhých paragrafů). Srovnáním těchto tří klíčových kategorií restitučních zákonů bych se chtěl později věnovat podrobněji.

Že se jedná o zákon sice zmírňující majetkové křivdy způsobené komunistickým režimem, ale současně o zákon z kategorie zákonů privatizačních (nebo možná přesněji odstátňujících) je patrné z velmi krátkých lhůt, které jsou v zákoně zvoleny pro možnost podat výzvu k vydání věci, s tím, že nedodržení výzvy vede ke ztrátě nároku!

Původní lhůta byla 6 měsíců ode dne účinnosti zákona, což bylo později Ústavním soudem změněno v souvislosti s jinou jeho rozhodovací činností, ale i poté zůstávala lhůta 6 měsíců ode dne vzniku nároku. Tedy institut v majetkovém občanském právu velmi neobvyklý, aby v majetkovém právu byla 6-ti měsíční propadná lhůta určená k podání žádosti o vydání věci.

Důvodem byl právě tlak vládních ekonomů a těch, kteří připravovali privatizaci majetku státu, aby co nejrychleji byly jasně určeny vlastnické poměry a stát věděl, jakým majetkem může v privatizacích disponovat. Mimosoudní rehabilitace od počátku předpokládají ještě přijetí zvláštního zákona o zemědělské půdě včetně souvisejících obytných a hospodářských budov, lesní půdy a vodních ploch, který už je v té době také předložen a projednáván. I přesto pak v praxi dochází v mnoha případech k překrývání jednotlivých restitučních zákonů a řadě sporů o interpretaci, která si posléze najde cestu i do judikatury Ústavního soudu.

2.5. Zákon č. 229/1991 Sb., o půdě

Poslední velkou restituční normu tvoří zákon o půdě. Je na něm vidět, že byl přijímán nejpozději a s největší znalostí restituční terminologie a také už s dílčími zkušenostmi z praxe působení předcházejících restitučních zákonů. Také on zachovává rozhodné období 25.2.1948 až 1.1.1990, ale na rozdíl od svých předchůdců již otevřeně přiznává, že i zákony přijímané v poválečném období, byly posléze užívány ke způsobení křivd občanům, takže v § 6 písm. b) již umožňuje navrácení majetku odebraného v rozhodném období i podle zákona č. 142/1947 Sb., o revizi první pozemkové reformy, (tedy zákona přijatého před počátkem rozhodného období).

Druhá podstatná změna oproti struktuře předchozích restitučních zákonů spočívá ve skutečnosti, že zatímco předchozí restituční normy předpokládají možnost navrácení majetku pouze v těch případech, kdy v rozhodném období přešel na stát, tak zákon o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému

zemědělskému majetku předpokládá navrácení i tam, kde majetek přešel nejen na stát, ale i na jiné právnické osoby.

Důvodem je samozřejmě exportovaná teorie kolchozů neboli družstev, která ovládla zemědělství po roce 1948. Důležitým problémem v zemědělských restitucích byla otázka řešení situací, které právní teorie pojmenovávala jako „holé vlastnictví“ – dominium nudum. „*Sohledem na právněhistorické souvislosti ve vývoji vlastnických poměrů k zemědělské a lesní půdě se v období let 1949 (počátek kolektivizace) do roku 1989 u nás vytvořila poměrně velmi rozsáhlá skupina vlastníků zemědělských, lesních, příp. souvisejících pozemků a dalšího majetku, kteří sice zůstali vlastníky velké výměry pozemků, nicméně obsah jejich vlastnictví z hlediska oprávnění využívat předmět vlastnictví (ius utendi) realizovaly jiné subjekty, a to buď na základě institutu družstevního užívání nebo prostřednictvím tzv. nucených nájmu, posléze transformovaných do institutu práva užívání k zajištění výroby (zemědělské, lesní). Výrazně byla postupnými novelizacemi právní úpravy omezena i dispoziční volnost vlastníků, a to především požadavkem souhlasu uživatelské organizace a státu s eventuálními převody vlastnictví do vlastnictví jiných subjektů.*“¹²

Proto se zákon č. 229/1991 Sb., o půdě, musí vypořádat i s touto otázkou, která není otázkou obnovení vlastnictví (restituce), ale obnovení původního smyslu vlastnictví, tedy v souladu se zásadami římského práva i našeho Občanského zákoníku i teorie práva držet, požívat jeho plody a užítky a nakládat s ním.¹³

2.6. Prováděcí zákon k zákonu č. 229/1991 Sb., o půdě

V návaznosti na zákon č. 229/1991 Sb., o půdě, byl na základě zmocnění uvedeného ve federálním zákoně na některé podrobnější úpravy zákona jednotlivých republik (tedy České republiky a Slovenské republiky), přijat ještě zákon ČNR č. 243/1992 Sb., kterým se upravují některé otázky související se zákonem č. 229/1991 Sb., o půdě, ve znění zákona č. 93/1992 Sb., zákon, který mění a doplňuje zákon č. 229/1991 Sb., o půdě, Stanovil působnost orgánů republiky a také na základě zmocnění uvedeného v §7 zákona 229/1991 Sb., o půdě, dílčí úpravu restituce majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa podle dekretů prezidenta Beneše, kteří později prokázali svou loajalitu k republice, nabyli zpět občanství a jen díky změně režimu v roce 1948 jim nebyl dříve zabavený majetek navrácen.

Tento zákon byl ještě v druhé polovině 90-tých let použit k částečné restituci židovských majetků konfiskovaných za nacistické okupace, které později nebyly vydány právě pro změnu režimu.¹⁴ Tady se ovšem jedná o tak subtilní a okrajové problémy, že se jimi nebudu v této práci zabývat, i když do jisté míry prolamují obecný rozsah restitucí. Ale právě zkoumání faktu, nakolik tomu tak je doopravdy a nakolik pouze napravují nespravedlnosti způsobené chováním a praxí komunistického režimu by zbytečně zatížilo tuto práci.

¹² I.Průchová, *Restituce majetku podle zákona o půdě*. Praha, C.H.BECK 1997 str. 17

¹³ Srov. § 123 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník.

¹⁴ Viz Zákon č. 212/2000 Sb., o zmírnění majetkových křivd způsobených holocaustem.

2.7. Další restituční normy

Podobně mají i některé další zákony kvazirestituční charakter (zákon č. 172/1991Sb., o přechodu některých věcí z majetku České republiky do vlastnictví obcí, zákon č. 42/1992 Sb., o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech, zákon č. 72/1994 Sb., o vlastnictví bytů), nebo řeší některé dílčí problémy nápravy křivd, např. zákon č. 173/1990 o organizaci tělesné výchovy, a kterým se upravují některé další vztahy týkající se dobrovolných tělovýchovných organizací (restituce majetku Sokola). V těchto případech se jednalo o přímou nápravu křivd vymezeným fyzickým či právnickým osobám. Další zmírnění křivd v sobě obsahoval zákon č. 92/1991 Sb. o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby, který stanovil možnost účasti potencionálních bývalých vlastníků na přípravě privatizačních projektů a jejich částečné odškodnění přímou účastí na privatizaci. Ale i zde se jedná o obdobné postupy.

2.8. Otázka církevního majetku

Zvláštní kapitolu v celé nápravě křivd tvoří církevní majetek. Již v roce 1990 byl přijat výčtový zákon (tedy zákon stanovující přesně ve své příloze, jaké nemovitosti a komu se vrací) č.298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého, který vracel přesně vymezený seznam budov do rukou vybraných řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého.

Tento byl jednou novelizován ještě dalším „seznamem“ vydávaných nemovitostí církvím a náboženským společnostem, a to zákonem č. 338/1991 Sb. Ten navíc přiznával oprávněným osobám vlastnictví i k movitému majetku, pokud se nacházel ve vydávaných nemovitostech ke dni 10. dubna 1950 (tedy k okamžiku obsazení řádů) a pokud ještě existoval ke dni vznesení nároku. Jednalo se o problém navrácení mobiliářů a dalších sbírek, které byly v roce 1950 v obsazených církevních budovách.

Velmi brzy se ovšem zjistilo, že cesta výčtového zákona je velmi nesnadná a přináší mnohá úskalí. Nejen, že v mnoha případech nastala chyba v neprospěch nabyvatele a tomu kus zahrady či zdi ve vlastnictví chyběl, ale nastala i opačná chyba, kdy byla řádu Voršilek vydána administrativní budova Národního divadla, postavená sice na jejich pozemku, ale až dlouho po jeho uzurpování státem, a tím začaly veliké tahanice vedoucí až téměř k přijetí nového vyvlastňovacího návrhu¹⁵.

V době projednávání restituční legislativy se zdálo jasné, že i problematika církví a náboženských společností bude zařazena do restituční legislativy. K tomu nakonec nedošlo pro překvapivý odpor slovenské části Sněmovny národů, kde návrh zařadit i církevní restitucí nezískal potřebnou podporu. Důvodem byla zřejmě obava slovenské reprezentace z politické rozporuplnosti restitucí církevních majetků na původně maďarských částech území a z růstu vlivu maďarské reprezentace.

Bohužel tento zádrhel vedl ke skutečnosti, že po dohodovacím řízení byly církevní restituce ze zákona o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku vyňaty a úprava byla ponechána na budoucnost. Byl pouze přijat takzvaný blokační §29 zákona č. 229/1991 Sb., o půdě, který stanovil, *„Majetek, jehož původním vlastníkem byly církve, náboženské společnosti, řády a kongregace, nelze převádět do vlastnictví jiným osobám do přijetí zákona o tomto majetku.“*

K čemuž ovšem již Federální shromáždění nenašlo čas a od rozdělení republiky je situace na české politické scéně taková, že se nikdy nepodařilo nalézt shodu ani nad přijetím nějakého zákona upravujícího poměry k majetku státu původně vlastněnému církvemi, řády a kongregacemi ani nad zrušením blokačního paragrafu. Otázka církevního majetku tedy zůstává nadále otevřená a můžeme jen litovat propasení vhodné chvíle. Asi odpovídá vyšší míře zastoupení představitelů křesťanských církví na Slovensku, že tam byl tento problém vyřešen dávno před naší zemí.

2.9. Konceptní projekt?

Jeden z významných advokátů, zabývajících se otázkou restitucí, pan dr. Aleš Pejchal, napsal v roce 2004 o zhodnocení restituční legislativy toto: *„Jak charakterizovat restituční zákonodárství na území Československa a České republiky po 17. listopadu 1989? Především tím, že nešlo o ucelený do detailu promyšlený projekt. Naopak je v něm možno shledávat velké množství vlivů, vnitřně nekoordinovaných, někdy nepostrádajících prvky živelnosti. První restituční zákony se týkají toliko právnických osob, ale jen*

¹⁵ Parlament České republiky, 1.volební období, sněmovní tisk č. 1192

některých, když další (například obchodní společnosti) jsou z restituce trvale vyřazeny. Pokud jde o fyzické osoby, jsou nejdříve napravovány majetkové křivdy vzniklé nejpozději a relativně nejmenší. Holocaust přichází na pořad dne až po více než deseti letech po 17. listopadu 1989 a rozsah restitucí je zdaleka nejužší. Vůbec nejsou zohledněny největší majetkové křivdy, vzniklé znárodněním v letech 1945 až 1948, byť rozhodná doba v různých zákonech zahrnuje období od 29. září 1938 po 1. leden 1990.“

Ač mohu s panem dr. Pejchalem souhlasit v jeho kritice jisté nekoordinovanosti celého procesu (ale ta byla dána jednak revoluční dobou, kdy bylo obecně obtížné procesy nějak zásadně koordinovat a hlavně nechutí exekutivy k celé restituční problematice, takže vlastně klíčové normy vznikaly na půdě zákonodárných sborů se všemi výhodami i riziky, která to obnáší), tak bych se jen velmi obtížně mohl ztotožnit s jeho celkovým hodnocením (i když pan doktor dále ve svém článku podporuje i mě vlastní myšlenku, že cílem restitucí byla také urychlená privatizace státního majetku a vybudování nové – nebo lépe staronové – vlastnické struktury ve společnosti).

Myslím, že vychází z jistého nepochopení celého restitučního procesu. V okamžiku, kdy se z restitucí stal obecný problém (nikoliv tedy otázka dílčí nápravy křivd spáchaných na sokolech nebo církvích), tak má restituční legislativa (zejména zákon č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, a zákon č. 229/1991 Sb., o půdě), naprosto jasnou a transparentní logiku.

Jde o nápravu co možná největšího množství majetkových křivd, spáchaných na fyzických osobách komunistickým režimem. Nic více, ale také nic méně.

Nejde se do předchozích dob, pokud křivdu nenaplněním předchozích zákonů fakticky znovu nezpůsobil komunistický režim (zejména otázka nápravy holocaustu, proto je také zdánlivě nejužší).

A z výše popsaných důvodů nebyla otevřena ani problematika poválečného znárodnování způsobená ještě relativně demokratickým režimem. Znovu kromě excesů nebo zneužití až po 25.2 1948. V tomto směru měly restituce vcelku jasnou strukturu i logiku, se kterou sice můžeme nesouhlasit, ale neměli bychom ji ignorovat. V jednu ze svých rozhodnutí toto potvrdil i Ústavní soud, když v nálezu III. ÚS 107/04 ze dne 16. prosince 2004 uvedl: „*V restitučních zákonech, vydávaných po roce 1989, je vyjádřena vůle zákonodárce k nápravě těch křivd, ke kterým došlo v letech 1948 – 1989, tedy v době vymezené jako doba nesvobody zákonem č. 480/1991 Sb., v době totalitního systému, nikoliv křivd jiných. Tato vůle státu je jasně vymezena právě restitučními zákony a jen ve věcném i časovém rozsahu těmito zákony vymezeném je náprava přípustná.*

Ústavní soud si je vědom toho, že v některých případech docházelo v konfiskační a znárodnovací praxi československých úřadů a soudů v období od května 1945 do 25. února 1948 k pochybením a excesům, které v té době nebyly právním postupem napraveny. Restituční zákonodárství, vydávané po roce 1989, si však nekladlo za cíl odstranit všechny možné majetkové křivdy, ke kterým v poválečné době mohlo docházet. Demokratický zákonodárce po roce 1989 musel respektovat především časový faktor, tj. skutečnost, že po tak dlouhé době není náprava všech pochybení uskutečnitelná.

Posuzovat platnost a účinky správních nebo jiných aktů, na jejichž základě docházelo k převodům vlastnictví, je po tak dlouhé době velmi obtížné až nemožné. Právní jistota vyžaduje, aby pravomocná rozhodnutí soudu či správního orgánu, na jejichž základě určitá osoba v poválečném období nabyla nebo pozbyla vlastnictví věci, zásadně bylo nezpochybnitelnou právní skutečností.

Pokud by bylo zpochybněno časové ohraničení restitučních nároků, nebylo by žádné jistoty ani limitu, ať už věcného, ale zejména časového, který by bránil dřívějším vlastníkům věci nebo jejich potomkům, domáhat se majetku, který pozbyli kdykoliv v minulosti, třeba i velmi dávně.“

3. Tři hlavní parametry restituční legislativy

A nyní již pojdme k jednotlivým institutům restitučních zákonů. Tedy těm, které pokládám za rozhodující pro pochopení celého smyslu a účelu. Jsou jimi rozhodné období, osoby oprávněné a osoby povinné.

3.1. Rozhodné období

3.1.1. Zákon o nápravě některých majetkových křivd

Rozhodné období – ze všech tří zákonů pouze zákon č. 403/1990 Sb., o zmírnění následků některých majetkových křivd, nedefinuje přesně rozhodné období. Pouze ve svém § 1 definuje rozsah předpisů, na základě kterých došlo k odnětí vlastnického práva k nemovitostem a na které se tedy bude vztahovat restituční procedura:

§ 1 Zákon se vztahuje na následky majetkových křivd způsobených fyzickým a soukromým právnickým osobám odnětím vlastnického práva k nemovitým, popřípadě movitým věcem podle vládního nařízení č. 15/1959 Sb., o opatřeních týkajících se některých věcí užívaných organizacemi socialistického sektoru, podle zákona č. 71/1959 Sb., o opatřeních týkajících se některého soukromého domovního majetku a znárodněním, zestátněním na základě výměrů některých odvětvových ministerstev, vydaných po roce 1955 a odvolávajících se na znárodnovací předpisy z roku 1948. Za odnětí vlastnického práva ve smyslu tohoto zákona se považuje i přechod vlastnického práva na základě kupní smlouvy podle § 4 odst. 1 a 2 vládního nařízení č. 15/1959 Sb.

Implicitně z něj vyplývá, že rozhodným obdobím je období po roce 1955.

Tato teze byla později ještě podpořena rozhodováním soudů zejména NS ČSFR Cpjf 84/91: *„V ustanovení § 1 zákona č. 403/1990 Sb., o zmírnění následků některých majetkových křivd, jde v případě odnětí vlastnického práva k nemovitým, popřípadě movitým věcem, zestátněním, o výměry některých odvětvových ministerstev, jež byly vydány po uplynutí roku 1955, tedy počínaje 1.1.1956, nikoli tedy o výměry, které byly vydány dříve, byť i nabyly právní moci po tomto dni.“*

Pro mě obtížně pochopitelné hodně formalistické pojetí výkladu práva Nejvyšším soudem ČSFR, ale jak uvidíme i na dalších příkladech, Nejvyšší soud ať už ČSFR či později ČR relativně velmi často dával přednost právě v restituční legislativě těmto formalistickým výkladům bez snahy o dosažení smyslu restituční legislativy (oproti právě Ústavnímu soudu, který byl naopak motorem výkladu konformního k představám zákonodárců i adresátů normy).

Asi by tento výklad vyvolal ve své době větší polemiku a třeba i jiné právní důsledky, ale protože byl již těsně před přijetím zákon o mimosoudních rehabilitacích, který otevřel možnost domáhat se nápravy křivd na daleko větším časovém i věcném prostoru, tak se nadále postupovalo podle pravidel mimosoudních rehabilitací.

3.1.2. Mimosoudní rehabilitace a zákon (č. 229/1991 Sb.) o půdě

Naopak mimosoudní rehabilitace i zákon o půdě již mají přesnou definici rozhodného období. Každé trochu jinou, ale v rozhodném období se shodují. Rozdíly vyplývají více z rozsahu obou zákonů, kde mimosoudní rehabilitace upravují, jak již bylo výše řečeno, nejen majetkové, ale i jiné křivdy spáchané státními orgány, kdežto zákon č. 229/1991 Sb., o půdě, již de facto právě v návaznosti na soudní a mimosoudní rehabilitaci „jen“ upravuje vlastnictví k půdě a jinému zemědělskému majetku.

Zákon č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, v § 1:

„Zákon se vztahuje na zmírnění následků některých majetkových a jiných křivd vzniklých občanskoprávními a pracovněprávními úkony a správními akty, učiněnými v období od 25. února 1948 do 1. ledna 1990 (dále jen "rozhodné období") v rozporu se zásadami demokratické společnosti, respektující práva občanů vyjádřená Chartou Organizace spojených národů, Všeobecnou deklarací lidských práv a navazujícími mezinárodními pakty o občanských, politických, hospodářských, sociálních a kulturních právech.“

Zákon o půdě v § 4 odst. 1: *„Oprávněnou osobou je státní občan České a Slovenské Federativní Republiky, jehož půda, budovy a stavby, patří k původní zemědělské usedlosti, přešly na stát nebo na jiné právní osoby v době od 25. února 1948 do 1. ledna 1990 způsobem uvedeným v § 6 odst. 1.“*

Také soudní praxe se poměrně úzkostlivě tohoto rozhodného období držela. Určitou výjimku, ovšem způsobenou formální nezákonností předchozích právních předpisů je rozhodování soudů o nárocích vzniklých na základě zákona č. 114/1948 Sb., o znárodnění některých dalších průmyslových a jiných podniků a závodů a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků, který stanovil retroaktivně své účinky k 1.1.1948, přestože byl vydán až 28.4.1948, stejně tak jako ještě pozdější zákon č. 118/1948 Sb., o organizaci velkoobchodní činnosti a znárodnění velkoobchodních podniků. K tomu říká Ústavní soud hned ve dvou svých nálezech. Nález ÚS ČR z 28.4.1994, III ÚS 114/93 (uveřejněný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR, sv. 1, ročník 1993, 1994, pod č. 23): „I když k posuzovanému znárodnění podle zákona č.114/1948 Sb., došlo podle znění tohoto zákona již ke dni 1.1.1948, tedy jako by mimo rozhodné období 25.2.1948 – 1.1.1990 (§ 1 odst. 1 zákona č 87/1991 Sb.), je nutno tu pokládat vznik majetkové křivdy za křivdu ve smyslu ustanovení zákona č. 87/1991 Sb., především vzhledem k nepřijatelným retroaktivním účinkům tohoto zákona; datum vydání zákona č. 114/1948 Sb., je totiž 28. duben 1948.“

A znovu tuto svou argumentaci Ústavní soud zopakoval a dokonce ještě prohloubil ve svém dalším nálezu téměř o rok později (i z toho je patrné, nakolik sváděl Ústavní soud boj s ostatními soudy a způsob interpretace restitučních zákonů, ostatní soudy se někdy rády tvářily, že jeho dosavadní výroky nebudou aplikovat). Nález ÚS ČR z 12.9.1995, II ÚS 76/95 (uveřejněný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR, sv. 4, ročník 1995 – II.díl, pod č. 47): „Vyloučení případů znárodnění, ke kterým došlo zákony vydanými v rozhodném období ve smyslu zákona č. 87/1991 Sb., jen proto, že zákon č. 118/1948 Sb. obsahoval ustanovení o zpětné účinnosti k datu (1.1.1948), které nespadá do rozhodné doby ve smyslu zákona č. 87/1991 Sb., je v rozporu s principy plné ústavní a zákonné ochrany vlastnického práva a znamená porušení článku 11 Listiny základních práv a svobod.“

Tady je opravdu zajímavé, jak se rozcházela interpretační praxe vrcholných orgánů naší soudní soustavy. Zatímco nižší soudy vykládaly restituční zákony různě, rozdíl mezi Nejvyšším soudem (případně Vrchními soudy) a Ústavním byl zcela markantní. I v těch oblastech, jako je právě již zmíněný případ používání zákonů vydaných jednoznačně až po převzetí moci komunistickým pučem, kdy oba soudní orgány měly stejnou možnost výkladu a přiklonění se k té či oné interpretaci, Nejvyšší soud dbal na ryze formalistický výklad, otrocky vylučující části majetků z nápravy křivd, jen pro nelegální retroaktivitu založenou minulým režimem, kdežto Ústavní soud se vždy snažil hledat smysl ustanovení restitučních zákonů a vykládat je způsobem pro žadatele příznivým. A přitom za situace, kdy již bylo jasné, že zákonodárce měl v úmyslu spíše onen širší výklad, neboť v později přijatém zákoně č. 229/1991 Sb., o půdě, již přímo připustil použití předúnorových znárodnovacích předpisů, pokud k němu došlo až v rozhodném období.¹⁶

Jinak ale otázka rozhodného období nikdy nebyla závažným problémem interpretace restitučních předpisů a vždy byla udržena linie, že i na základě zákonů vzniklých před rozhodným obdobím, ale akty odejmutí či alespoň nenavrácení vlastnického práva musely proběhnout v rozhodném období.

3.2. Oprávněné osoby

Problematika oprávněných osob podle všech tří předpisů byla jedním z právně nejsložitějších, ale také politicky nejspornějších okruhů celé restituční legislativy. Zdánlivě jde o poměrně triviální problém, restituční legislativa v oblasti oprávněných osob se vztahuje na osoby fyzické a nikoliv právnické.

Jak bylo již výše uvedeno, tak restituční proces v České republice vycházel ze dvou předpokladů. Restituce obecně se vztahovaly pouze na fyzické osoby (o určité zvláštnosti v zákoně č. 403/1990 Sb., o nápravě některých majetkových křivd, bude pojednáno posléze), a případné restituce některých vybraných právnických osob (sokol, církve a náboženské společnosti, obce) byly upraveny ve speciálních předpisech.

Ale právě vymezení fyzických osob si vyžádalo celou řadu nálezů Ústavního soudu a nakonec i několik zásahů pléna, kterými byla rušena sporná podmínka trvalého pobytu oprávněné osoby v ČR.

¹⁶ Viz §6 odst. 1 písm. b), zákona č. 229/1991 Sb., o půdě.

Porovnejme nejprve znění jednotlivých norem v otázce definice oprávněné osoby, bez ohledu na definici jí způsobené a tím odčiňované křivdy, kterou se budeme zabývat níže. A to znění z okamžiku přijetí dané normy, na němž si budeme moci později ukázat, k jakým změnám v průběhu času docházelo.

Nejprve zákon č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích:

„§ 3 Oprávněné osoby

(1) *Oprávněnou osobou je fyzická osoba, jejíž věc přešla do vlastnictví státu v případech uvedených v § 6 zákona, pokud je státním občanem České a Slovenské Federativní Republiky a má trvalý pobyt na jejím území.*

(2) *Zemřela-li osoba, jejíž věc přešla do vlastnictví státu v případech uvedených v § 6 před uplynutím lhůty uvedené v § 5 odst.2, nebo byla-li před uplynutím této lhůty prohlášena za mrtvou, jsou oprávněnými osobami, pokud jsou státními občany České a Slovenské Federativní Republiky a mají trvalý pobyt na jejím území, fyzické osoby v tomto pořadí:*

- a) *dědic ze závěti, jež byla předložena při dědickém řízení, který nabyl celé dědictví,*
- b) *dědic ze závěti, který nabyl část dědictví, avšak pouze v míře odpovídající jeho dědickému podílu; to neplatí, jestliže dědici podle závěti připadly jen jednotlivé věci nebo práva; byl-li dědic závětí ustanoven jen k určité části věci, na kterou se vztahuje povinnost vydání podle § 6, je oprávněn pouze k této věci,*
- c) *děti a manžel osoby, jejíž věc přešla do vlastnictví státu v případech uvedených v § 6, všichni rovným dílem; zemřelo-li dítě před uplynutím lhůty uvedené v § 5 odst. 2, jsou na jeho místě oprávněnými osobami jeho potomci, a zemřel-li některý z nich, jeho děti,*
- d) *rodiče osoby, jejíž věc přešla do vlastnictví státu v případech uvedených v § 6,*
- e) *sourozenci osoby, jejíž věc přešla do vlastnictví státu v případech uvedených v § 6, a zemřel-li některý z nich, jsou na jeho místě oprávněnými jeho děti.*

(3) *V případech uvedených v § 6 odst. 1 písm. f) jsou oprávněnými osoby tam uvedené; ustanovení odstavce 2 písm. c) až e) platí obdobně.“*

A zákon č. 229/1991 Sb., o půdě:

„§ 4 Oprávněné osoby

(1) *Oprávněnou osobou je státní občan České a Slovenské Federativní Republiky, který má trvalý pobyt na jejím území, a jehož půda, budovy a stavby, patří k původní zemědělské usedlosti, přešly na stát nebo na jiné právnické osoby v době od 25. února 1948 do 1. ledna 1990 způsobem uvedeným v § 6 odst. 1.*

(2) *Zemřela-li osoba uvedená v odstavci 1 před uplynutím lhůty uvedené v § 13, nebo byla-li před uplynutím této lhůty prohlášena za mrtvou, jsou oprávněnými osobami, pokud jsou státními občany České a Slovenské Federativní Republiky a mají trvalý pobyt na jejím území, fyzické osoby v tomto pořadí:*

- a) *dědic ze závěti, jež byla předložena při dědickém řízení, který nabyl celé dědictví,*
- b) *dědic ze závěti, který nabyl vlastnictví, avšak pouze v míře odpovídající jeho dědickému podílu; to neplatí, jestliže dědici podle závěti připadly jen jednotlivé věci nebo práva; byl-li dědic závětí ustanoven jen k určité části nemovitosti, na kterou se vztahuje povinnost vydání, je oprávněn pouze k této části nemovitosti,*
- c) *děti a manžel osoby uvedené v odstavci 1, všichni rovným dílem; zemřelo-li dítě před uplynutím lhůty uvedené v § 13, jsou na jeho místě oprávněnými jeho děti, a zemřelo-li některé z nich, jeho děti,*
- d) *rodiče osoby uvedené v odstavci 1,*
- e) *sourozenci osoby uvedené v odstavci 1, a zemřel-li některý z nich, jsou na jeho místě oprávněnými jeho děti.*

(3) *V případech uvedených v § 6 odst. 1 písm. j) jsou oprávněnými osobami osoby tam uvedené; ustanovení odstavce 2 písm. c) až e) platí obdobně.“*

A konečně zákon č. 403/1990 Sb., o zmírnění následků některých majetkových křivd:

„§ 1 *Zákon se vztahuje na následky majetkových křivd způsobených fyzickým a soukromým právnickým osobám odnětím vlastnického práva k nemovitým, popřípadě movitým věcem podle vládního nařízení č. 15/1959 Sb. , o opatřeních týkajících se některých věcí užívaných organizacemi socialistického sektoru, podle zákona č. 71/1959 Sb. , o opatřeních týkajících se některého soukromého domovního majetku, a znárodněním zestátněním na základě výměrů některých odpovědných ministerstev, vydaných po roce 1955 a odvolávajících se na znárodnovací předpisy z roku 1948. 1) Za odnětí vlastnického práva ve smyslu tohoto zákona se považuje i přechod vlastnického práva na základě kupní smlouvy podle § 4 odst. 1 a 2 vládního nařízení č. 15/1959 Sb.*

§ 3 Další oprávněné osoby

(1) Zemřel-li vlastník nebo byl-li prohlášen za mrtvého, vydá se odňatá věc dalším oprávněným osobám v tomto pořadí:

a) dědic ze závěti, dožil-li se dne účinnosti tohoto zákona;

b) děti vlastníka a jeho manžel, který žije ke dni účinnosti tohoto zákona; není-li některé z dětí vlastníka v den účinnosti tohoto zákona naživu, jsou na jeho místě oprávněnými osobami jeho děti, a není-li naživu některé z nich, jeho potomci;

c) rodiče vlastníka, nejsou-li naživu osoby uvedené pod písmenem b), kteří se dožili dne smrti vlastníka;

d) sourozenci, kteří žijí ke dni účinnosti tohoto zákona. V případě, že některý ze sourozenců ke dni účinnosti tohoto zákona nežije, jsou oprávněnými osobami na jeho místě jeho žijící děti.

(2) Nejsou-li osoby uvedené v odstavci 1, vydá se odňatá věc dědici vlastníka, a není-li naživu, jeho žijícím dětem.

(3) Náležela-li odňatá věc do spoluvlastnictví více osob, jsou oprávněnými osobami spoluvlastníci podle výše svých podílů; nežije-li některý z nich, řídí se pořadí dalších na jeho místě oprávněných osob podle odstavců 1 a 2.“

Jak vidíme, prošla definice oprávněných osob jistým vývojem. Ještě zákon o zmírnění následků některých majetkových křivd definuje jako osoby oprávněné osoby fyzické a soukromé právnické osoby. Ostatní zákony už zásadně mluví pouze o osobách fyzických.

3.2.1. Právnické osoby

Problém se zařazením soukromých právnických osob byl dvojitý, jednak pro obecnější pojetí mimosoudních rehabilitací a zákona č. 229/1991 Sb., o půdě, bylo obtížné dohlédnout, jakého že rozsahu restitucí by se vůbec zákon týkal (jedná se zejména o problematiku zestátňování akciových a jiných soukromých právnických osob), ale hlavně ve výkladech nejvyšších soudních instancí se ustálil názor vyjádřený jasně v rozsudku Vrchního soudu v Praze, 4 Cz 112/92: „Byla-li věc podle předpisů uvedených v § 1 zákona č. 403/1990 SB., o zmírnění následků některých majetkových křivd, ve znění pozdějších předpisů, odňata soukromé právnické osobě, může nárok na její vydání uplatnit podle uvedeného zákona jen tato soukromá právnická osoba. Pro případ, že soukromá právnická osoba již v době účinnosti daného restitučního zákona už neexistuje, nezakládá nárok na vydání jí odňatých věcí žádným jiným osobám, tedy ani jejím bývalým společníkům.“

Tím byl de facto zcela zrušen význam tohoto ustanovení zákona o nápravě některých majetkových křivd, protože pravděpodobnost přetrvání soukromé právnické osoby v podmínkách reálného socialismu se blížila nule. Navíc bylo mimořádně složité prokazovat kontinuitu právnických osob, jak se pak ukázalo na velmi sledované kauze společnosti Cíl a vlastnictví Lidového domu. Proto již další restituční zákony právnické osoby do definice osob oprávněných nekladou a soustředí se pouze na restituci do rukou fyzických osob.

3.2.2. Fyzické osoby

Oprávněnou osobou byly ty fyzické osoby, jejichž věc přešla na stát (respektivě v případě zákona č. 229/1991 Sb., o půdě, i na jinou právnickou osobu) v rozhodném období na základě titulů dále v zákoně definovaných. Tady v těch případech, které zákonodárce neshledával za slučitelné s přechodem vlastnictví v normálních demokratických poměrech.^{17,18}

Definice dalších oprávněných osob tu sice sledovala logiku dědické posloupnosti podle občanského zákoníku, ale zároveň ve snaze neotvírat dědická řízení desítky let uzavřená, definovala novou kategorii dalších oprávněných osob přímo z jednotlivých restitučních zákonů. Nebylo tedy například důležité, zda u dědice ze závěti došlo k odmítnutí dědictví, neboť restitučními zákony byl legitimován přímo, bez ohledu na výsledek řízení o dědictví. Tato ustanovení ovšem žádné zásadní kolize nevyvolávala.

¹⁷ Srov. § 6 zákona č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích.

¹⁸ Srov. § 6 zákona č. 229/1991 Sb., o půdě.

Co se stalo terčem zásadní kritiky a posléze rozhodování Ústavního soudu byly dva požadavky na oprávněné osoby, obsažené v jejich definici. A těmi byly požadavek státního občanství ČSFR a požadavek trvalého pobytu.

3.2.3. Státní občanství ČSFR

Oba požadavky shodně obsahovaly všechny restituční zákony a byly vyjádřením jakési v té době převládající teze, že účast na restitučním (ale také celém privatizačním, alespoň pokud se týká kupónové privatizace) procesu je podmíněna návratem do vlasti a zapojením se do budování nové společnosti.

3.2.4. Navrácení státního občanství

Je dobré si jen připomenout, že tehdy platné znění zákona č. 88/1990 Sb., kterým se mění a doplňují předpisy o nabývání a pozbývání československého státního občanství, stanovilo faktické navrácení státního občanství všem osobám, které je v rozhodném období ztratily.

A to dokonce v případech odnětí (kterých byla naprostá většina, neboť institut propuštění ze státního svazku byl jen značně krátkodobým opatřením normalizační éry, které mělo vést k doplnění státních devizových rezerv) státního občanství přímo ze zákona a s účinky ex tunc, tedy fakticky docházelo k navrácení státního občanství se zpětným a v zákoně výslovně deklarovaným účinkem: „*bod 1 písm. a) Rozhodnutí o odnětí státního občanství vydaná podle předpisů uvedených v čl. I se zrušují s účinností od jejich vydání*“.

A „*bod 2 písm. a) Chce-li ten, jehož se rozhodnutí uvedené v bodě 1 písm. a) týká, zůstat československým státním občanem, může to nejpozději do 31. prosince 1993 písemně sdělit přímo nebo prostřednictvím diplomatické mise nebo konzulárního úřadu Československé socialistické republiky v cizině příslušnému ústřednímu orgánu státní správy, podle toho, na území které republiky měl poslední trvalý pobyt. Pokud tak učiní, bude se mít za to, že nepřestal být československým státním občanem; z toho mu nesmí vzniknout žádná újma.*“.

Obdobně osobám, které byly propuštěny ze státního svazku, bylo umožněno bez jakýchkoliv překážek získat státní občanství zpět.

3.2.5. Důvody podmínky státního občanství

Tato podmínka restitučního zákona byla sice opakovaně kritizována zejména některými krajanskými spolky, ale fakticky byla vždy politickou i právní reprezentací státu držena a hájena, protože pro některé představovala ochranou hráz proti nebezpečí požadavků vznášených zejména po válce odsunutými Němci (v případě Slovenské republiky pak Maďary), pro druhou část státní reprezentace pak legitimní podmínku vztahující proces odstátňování majetku pouze na vlastní občany.

3.2.6. Nález Ústavního soudu č. 185/1997

Jako obvykle i otázka státního občanství se dostala až k rozhodování u Ústavního soudu. Ústavní soud ve svém nálezu č. 185/1997 Sb. potvrdil právo zákonodárce stanovit podmínku státního občanství. Občanství jako podmínka restitucí:

„*První otázka, kterou si Ústavní soud v této souvislosti položil, byla, zda „zmírnění“ následků „některých“ křivd lze s ohledem na princip rovnosti chápat toliko ve vztahu k okruhu a intenzitě majetkových zásahů, zejména do vlastnictví občanů, v rozhodném období anebo zda je možné v něm spatřovat i zákonný prostor pro zúžení okruhu oprávněných subjektů s ohledem na jejich trvalý pobyt. Na danou otázku soud odpověděl záporně, když konstatoval, že prostor pro vyloučení určitých subjektů z okruhu těch, které znaky některého restitučního titulu naplní, z uvedené formulace preambule zákona dovodit nelze. Rámec možného omezení okruhu oprávněných osob je, dle názoru Ústavního soudu, dán pouze ustanovením čl. 11 odst. 2 Listiny, podle něhož zákon může stanovit, že určité věci mohou být pouze ve vlastnictví občanů České republiky. Z tohoto ustanovení pak dovodil závěr, že Listina v daném ustanovení „nezmocňuje zákonodárce ke stanovení dalších podmínek nabytí vlastnictví (ať už v rámci restitučního procesu, či obecně)“. A contrario tudíž platí, že čl. 11 odst. 2 Listiny zmocňuje zákonodárce ke stanovení podmínky státního občanství při nabývání vlastnictví v rámci restitučního procesu [přičemž okruh věcí stanovených zákonem, na které se*

vztahuje nárok na vydání věcí oprávněnými osobami disponujícími státním občanstvím (České a Slovenské Federativní Republiky, resp. České republiky), je vymezen v § 6 zákona o mimosoudních rehabilitacích].“.

Současně ovšem v odůvodnění zdůraznil i privatizační charakter restitučního zákonodárství:

„Cílem restitučního zákonodárství bylo nejen zmírnění některých majetkových křivd spáchaných komunistickým režimem, nýbrž i chápání restitucí jako jedné z forem privatizace. V podmínce státního občanství se proto promítla snaha zákonodárce provést restituci tehdy, když je dána přítomnost restituenta, a tím i pravděpodobnost péče řádného hospodáře o restituovaný majetek.“.

3.2.7. Státní občanství a Němci a Maďaři

Zajímavým, i když nepochybně poněkud okrajovým problémem, se stala otázka občanství v zákoně č. 243/1992 Sb., kterým se upravují některé otázky související se zákonem č. 229/1991 Sb., o půdě, ve znění zákona č. 93/1992 Sb.. Tento zákon měl na základě zmocnění Federálního shromáždění pro národní rady republik upravit kromě jiného možnost restituce majetku zabraného podle vyjmenovaných dekretů prezidenta republiky, jehož původní majitel zároveň nabyl zpátky občanství podle předpisů platných po druhé světové válce.

Tím byla snaha řešit nespravedlnosti způsobené našim spoluobčanům, kteří byli nejprve zařazeni podle dekretů prezidenta republiky mezi Němce, Maďary a zrádce, aby jim bylo posléze navraceno státní občanství (a tím byla potvrzena jejich loajalita k Československé republice v době nesvobody), ale s nástupem komunistické strany k moci jim již nikdy nebyly navraceny majetky dříve jim neoprávněně zabrané (zde bylo důležité, že k převodu majetků na stát podle tzv. Benešových dekretů docházelo ex lege, ze zákona, a správním aktem byl tento přechod pouze deklarován, proto při neexistenci zákonné podmínky k žádnému přechodu majetku nedošlo, i když fakticky zůstal v držení státu nebo osoby odlišné od původního vlastníka).

Problém ovšem nastal v případě osob, kterým nebylo občanství nikdy odňato, přesto jim byl majetek odňat a již nebyl nikdy navrácen. Obecné soudy interpretovaly zákon č. 243/1992 Sb., podle zásady a contrario a vykládaly tuto podmínku tak, že pokud daná osoba nikdy občanství neztratila, pak není oprávněnou osobou podle zákona č. 243/1992 Sb.

Již ve svém nálezu ze dne 4. října 1995 sp.zn. II. ÚS 22/94 Ústavní soud konstatoval, že „vrací-li se dle zákona č. 243/1992 Sb. majetek těm, kdo jej podle dekretu pozbyli a byli zbaveni občanství a pak jej nabyli zpět, musí být tím spíše vrácen těm, kterým nebylo nutno občanství vůbec vracet, protože v důsledku svého určitého chování občanství vůbec nepozbyli. Jiný výklad by odporoval principům restitučních zákonů, které směřují k částečné nápravě křivd a nikoliv k odškodňování osob za ztrátu občanství.“.

Protože ovšem praxe obecných soudů nepřiznávat v těchto případech nárok pokračovala vesele dál, byl Ústavní soud nucen opakovaně rozhodovat de facto obdobnou věc. Nakonec v rozhodnutí ze dne 26. března 1996, kterým mu bylo navrhováno krajským soudem v Brně zrušení § 2 odst. 1 zákona 243/1992 Sb.:

„Oprávněnou osobou je státní občan České a Slovenské Federativní Republiky, trvale žijící ¹⁾ na území České republiky, který ztratil majetek podle dekretů prezidenta republiky č. [12/1945 Sb.](#), o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa, nebo dekretu prezidenta republiky č. [108/1945 Sb.](#), o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy, neprovinil se proti československému státu a nabyt opět občanství osob maďarské národnosti, zákona č. [194/1949 Sb.](#), o nabývání a pozbývání československého státního občanství, nebo zákona č. [34/1953 Sb.](#), jímž některé osoby nabývají československého státního občanství, pokud se tak nestalo již ústavním dekretem prezidenta republiky č. [33/1945 Sb.](#), o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské, a jehož majetek v rozsahu určeném zvláštním předpisem ²⁾ přešel na stát.“.

Ústavní soud konstatoval: „V situaci, kdy určité ustanovení právního předpisu umožňuje dvě různé interpretace, přičemž jedna je v souladu s ústavními zákony a mezinárodními smlouvami podle čl. 10 Ústavy České republiky, a druhá je s nimi v rozporu, není dán důvod zrušení tohoto ustanovení. Při jeho aplikaci je úkolem soudů interpretovat dané ustanovení ústavně konformním způsobem.“.

A znovu se elegantně zabýval rozporem dvou interpretačních pravidel: „Argument z opaku, na jehož základě interpretoval ustanovení § 2 odst. 1 zákona č. 243/1992 Sb., v platném znění, Krajský soud

v Brně, nutně vede k závěru, podle něhož nesplnění podmínky opětovného nabytí občanství má za následek nedostatek aktivní legitimity pro uplatnění nároků podle citovaného zákona. Argument od menšího k většímu vede však k závěru opačnému (podle tohoto argumentu poskytuje-li norma oprávnění spojené s menším rámcem pro své opodstatnění, tím víc jej poskytuje při existenci rámce závažnějšího).“.

3.2.8. Trvalý pobyt

Druhým úhelným kamenem sporu se stala otázka trvalého pobytu oprávněných osob na území ČSFR. Tato podmínka, přijatá de facto na základě stejné logiky jako podmínka občanství, tedy že pouze osoby žijící tu s námi mají nárok na odškodňování a účast na odstátňovacích procesech, byla od prvního okamžiku snadno obejitelná formálním přihlášením se k trvalému pobytu na území ČSFR, ale byla terčem kritiky jak našich občanů žijících v zahraničí, tak i zejména pravicové části politické reprezentace pro svoji neústavnost.

Neboť o nároku či jeho neexistenci na majetek nerozhodovalo nějaké objektivní hmotné kritérium, ale čistě administrativní otázka trvalého pobytu. Posléze byla tato skutečnost napadena poslanci u Ústavního soudu (a to v obou zákonech, jichž se týkala). Zde neskromně podotýkám, že skupinu poslanců jsem před Ústavním soudem zastupoval já a byl jsem také hlavním konstruktérem návrhu, hlavně pak nápadu, jak se vyhnout neochotě zákonodárce novelizovat restituční předpisy, zrušením slov „ode dne účinnosti tohoto zákona“ v ustanovení § 5 odst. 2 a 4.

Ústavní soud tehdy konstatoval ve svém rozhodnutí č. 164/1994 Sb. věci návrhu na zrušení části ustanovení § 3 odst. 1, části ustanovení § 3 odst. 2 a části ustanovení § 5 odst. 2 a odst. 4 zákona č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, ve znění zákonů jej měnících a doplňujících:

„1. Omezování nabývání určitých věcí do vlastnictví pouze některými subjekty obsahuje čl. 11 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, který uvádí, že „zákon může stanovit, že určité věci mohou být pouze ve vlastnictví občanů nebo právnických osob se sídlem v České a Slovenské Federativní Republice“ (od 1. 1. 1993 v České republice). Ve vazbě na čl. 42 odst. 1 Listiny pod pojmem „občan“ se rozumí státní občan ČSFR (ČR). Tato úprava se však u fyzických osob týká pouze podmínky státního občanství České republiky, a to nikoliv obecně, nýbrž jen ohledně určitých věcí v zákoně stanovených. Listina v uvedeném ustanovení pak nezmocňuje zákonodárce k stanovení dalších podmínek nabytí vlastnictví (ať již v rámci restitučního procesu nebo obecně), totiž podmínky trvalého pobytu na území České republiky. Takové zmocnění nelze nalézt ani v jiných ústavních předpisech českého státu.

2. Výraz „trvalý pobyt“ je upraven v ust. § 3 odst. 2 zákona č. 135/1982 Sb., o hlášení a evidenci občanů. Trvalým pobytem je pobyt v místě stálého bydliště občana, to je zpravidla v místě, kde má rodinu, rodiče, byt nebo zaměstnání. Z § 1 citovaného zákona vyplývá, že účelem zákona je úprava a zabezpečení řádného a časného hlášení a evidence československých státních občanů na území tehdejší ČSSR. Jde tedy zákon z oblasti práva veřejného, který má povahu toliko evidenční a policejní; to je ostatně patrné i z ustanovení § 3 odst. 3 tohoto zákona, podle něhož trvalý pobyt mohou mít občané jen v objektech, které jsou označeny číslem podle zvláštních předpisů. Pojem „trvalého pobytu“ by proto neměl mít relevanci v normě, která upravuje soukromoprávní vztahy, jakou je ve zkoumaném případě zákon č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích.“.

V návaznosti na to Ústavní soud také de facto obnovil již propadlou lhůtu k podávání žádostí o vydání majetku, když zrušil v ustanovení § 5 odst. 2 a 4 slova „ode dne účinnosti tohoto zákona“, zároveň však v odůvodnění nálezu konstatoval: „Tato nově otevřená lhůta se však týká jen osob, které se nálezem stanou osobami oprávněnými. Jde tedy o osoby, které nesplňovaly podmínku trvalého pobytu na území ČSFR (České republiky), již nálezu Ústavního soudu zrušil. Běh nové lhůty ode dne vykonatelnosti nálezu se však netýká osob, které již před účinností nálezu byly osobami oprávněnými...“.

A takto také byl nálezu v soudní praxi interpretován, tedy, že běh nové lhůty se vztahuje pouze k osobám, které dříve nárok pro nesplnění podmínky trvalého pobytu neměly a získaly ho až nálezem Ústavního soudu. Obdobná změna byla přijata v zákoně č. 229/1991 Sb., o půdě, opět na návrh skupiny poslanců byla zrušena podmínka trvalého pobytu na území ČSFR (ČR) jako podmínka nutná pro možnost uplatnit restituci a byly vypuštěny některé lhůty.

Protože ovšem situace v zákoně č. 229/1991 Sb., o půdě, byla složitější jak z hlediska jeho celkové konstrukce, tak z hlediska lhůt, které byly stanoveny nikoli jako plovoucí (do šesti měsíců ode dne

účinnosti), ale napevno (do 31.12. 1992), muselo být na nález Ústavního soudu reagováno novelou zákona, která stanovila nové lhůty pro podání žádostí těch žadatelů, kteří se až okamžikem rozhodnutí Ústavního soudu stali oprávněnými osobami a zároveň bylo (s ohledem na obdobný výklad Ústavního soudu k mimosoudním rehabilitacím) stanoveno, že nové nároky mohou uplatnit pouze ty oprávněné osoby, které se jimi staly až v důsledku rozhodnutí Ústavního soudu.

3.2.9. Vztah právnické osoby k osobám fyzickým

Tolik k obecným podmínkám oprávněných osob. Proběhlo několik složitých interpretačních sporů vyžadujících si studium starších právních předpisů v otázce existence či neexistence právnické osoby. Protože zákon č. 87/1991 Sb. i zákon č. 229/1992 Sb. stanovily restituce pouze pro fyzické osoby.

Pokud tedy byly fyzické osoby členy takových sdružení, která nebyla právnickou osobou, pak byly účastny restitucí. V opačném případě (sdružení bylo právnickou osobou) ovšem nikoliv.

K tomu říká Pokorný: „Pokud jde o fyzické osoby, které např. provozovaly pod společnou firmou obchodní činnost v rámci veřejné obchodní společnosti (srov. článek 85 dříve platného obecného obchodního zákoníku z roku 1863 zákon č. 1/1863 ř.z.), jež nebyla zrušena způsobem uvedeným v článku 123 a v článku 125 obecného zákoníku obchodního z roku 1863, přičemž majetek této veřejné obchodní společnosti přešel na stát (popřípadě na jinou právnickou osobu ve smyslu ustanovení § 6 zákona 87/1991 Sb.), potom u těchto osob může jít o uplatnění návrhu na vydání věci, která představuje jejich prokazatelné majetkové vklady do veřejné obchodní společnosti (případně podíly na jmění společnosti); srov. k tomu např. článek 85 dříve platného obecného zákoníku obchodního z roku 1863. Jde tu o případy, kdy některý z jednotlivých přechodů na stát (jak jsou uvedeny např. v § 6 odst. 1 a 2 zákona 87/1991 Sb.) postihl celou obchodní společnost. Není tu třeba brát v úvahu případy, v nichž již zmíněný způsob přechodu věci na stát byl přímo jmenovitě zaměřen např. proti osobám, které v rámci veřejné obchodní společnosti provozovaly obchodní živnost pod společnou firmou.“¹⁹.

Také vrchní soud dává tomuto výkladu za pravdu v otázce právě veřejných obchodních společenství v rozhodnutí VS v Praze, 4 Cdo 31/93: „Veřejná obchodní společenství neměla dříve charakter právnických osob, ale šlo o zvláštní sdružení skupiny osob, jejichž spojení bylo účelově vázáno na „provozování obchodní činnosti pod společnou firmou“ čl. 85 všeobecného zákoníku obchodního z roku 1863). Osobně ručící společníky bývalých veřejných obchodních společností, popřípadě jejich právní nástupce, je třeba z hlediska § 3 zákona č. 87/1991 Sb. pokládat za oprávněné osoby.“

Naopak v jiných případech se jednalo o právnické osoby podle tehdy platného práva a tedy jejich členové či jejich dědicové nebyli účastni restitučního procesu. K tomu srovnej např. rozhodnutí VS v Praze, 3 Cdo 28/93 (s tímto rozsudkem byly soudy seznámeny v dříve vydávaném Bulletinu Vrchního soudu v Praze, v sešitě 2/1994, pod poř. č. 3): „Na tzv. právozárečná měšťanstva, která byla za účinnosti obecného zákoníku občanského z roku 1811 a obecného zákoníku obchodního z roku 1863 považována za právnické osoby, nelze použít ustanovení § 3 zákona č. 87/1991 Sb.“

A obdobně rozhodnutí Nejvyššího soudu NS, Cdon 378/97: „Právní nástupci bývalých společníků výdělkového a hospodářského společenstva, jehož právní poměry se řídily zákonem č. 70/1873 ř.z. a zákonem č. 132/1903 ř.z., nemohou být považovány za oprávněné osoby ve smyslu ustanovení § 3 zákona č. 87/1991 Sb., protože uvedené společenstvo bylo právnickou osobou.“

Stejně tak byli interpretováni např. akcionáři akciových společností a dalších právnických osob jako osoby neoprávněné podle platných restitučních předpisů (s výjimkou zákona č. 403/1990 Sb., o zmírněných následcích některých majetkových křivd, který právnické osoby ještě zahrnoval, právě pro svoji omezenou, hlavně časově, působnost, ale jak jsem již ukázal výše, tak fakticky bez účinků.).

Toto lze pokládat za určitou nespravedlnost restitučních předpisů, ale bylo to maximum možného a v tehdejší době prosaditelného a představa odškodňování i společníků právnických osob se tehdy zdála zcela neprůchodná (navíc daleko sporněji prokazatelná, neboť o společnicích právnických osob téměř žádné relevantní záznamy neexistovaly, na rozdíl od nemovitostí, kde se z pozemkových knih posloupnost vlastníků dala rozumně vysledovat).

¹⁹ Pokorný, M.: *Zákona o zmírnění majetkových a jiných křivd z období od 25.2.1948 do 1.1. 1991*. Komentář. 1. vydání. Praha, C.H.BECK 1999.

Je ovšem pravda, že minimálně část problémů právnických osob byla řešena v privatizačních projektech a vydáváním akcií RIF (restitučního investičního fondu) podle zákona č. 92/1991 Sb., o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby.

K oprávněným osobám se ještě vrátím, až budu podrobněji zkoumat jednotlivé kategorie přechodů či převodů majetku na stát či právnické osoby a zabývat se definicí povinných osob z hlediska tohoto kritéria, ale nejprve se ještě podívám na obecné definice povinných osob.

3.3. Povinné osoby

Definice dle zákona č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích:

„§ 4

(1) Povinnými osobami jsou stát nebo právnické osoby, které ke dni účinnosti tohoto zákona věc drží, s výjimkou

- a) podniků se zahraniční majetkovou účastí a obchodních společností, jejich společníky nebo účastníky jsou výhradně fyzické osoby. Tato výjimka však neplatí, jde-li o věci nabyté od právnických osob po 1. říjnu 1990,*
- b) cizích států.*

(2) Povinnými osobami jsou též fyzické osoby, jež nabyly věc od státu, který získal oprávnění s ní nakládat za okolností uvedených v § 6 zákona, a to v případech, kdy tyto osoby nabyly věc buď v rozporu s tehdy platnými předpisy, nebo na základě protiprávního zvýhodnění osoby nabyvatele, dále i osoby blízké těchto osob, pokud na ně věc byla těmito osobami převedena.“

Dle zákona č. 229/1991 Sb., o půdě:

„§ 5

(1) Povinnými osobami jsou stát nebo právnické osoby, které ke dni účinnosti tohoto zákona nemovitost drží, s výjimkou

- a) podniků se zahraniční majetkovou účastí a obchodních společností, jejichž společníky nebo účastníky jsou výhradně fyzické osoby. Tato výjimka neplatí, jde-li o věci nabyté od právnických osob po 1. říjnu 1990,*
- b) cizích států.*

(2) Povinná osoba je povinna s nemovitostmi až do jejich vydání oprávněné osobě nakládat s péčí řádného hospodáře, ode dne účinnosti tohoto zákona nemůže tyto věci, jejich součásti a příslušenství převést do vlastnictví jiného. Takové právní úkony jsou neplatné. Právo na náhradu škody, kterou povinná osoba způsobí osobě oprávněné porušením těchto povinností, zůstává ustanovením § 28 nedotčeno.“

A podle zákona č. 403/1990 Sb., o zmírnění následků některých majetkových křivd:

„§ 4

Vydání podle § 2 a 3 se týká věcí, které držely ke dni účinnosti tohoto zákona právnické osoby (dále jen „organizace“), s výjimkou podniků se zahraniční majetkovou účastí²⁾ a obchodních společností,³⁾ jejichž společníky jsou výhradně fyzické osoby. Tato výjimka však neplatí, jde-li o věci nabyté od právnických osob po 1. říjnu 1990.

§5

(1) Organizace je povinna neodkladně vydat věc oprávněné osobě na její písemnou výzvu.

(2) Organizace a oprávněná osoba sepíší dohodu o vydání věci a o vzájemném vypořádání nároků podle tohoto zákona.

(3) Dohoda podléhá registraci státním notářstvím; státní notářství přitom postupuje obdobně jako při registraci smlouvy o převodu nemovitostí.⁴⁾

(4) Pokud organizace své povinnosti nesplní, oprávněná osoba může uplatnit své nároky u soudu.“

V otázce právnických osob se všechny tři klíčové restituční zákony vzácně shodují. Povinnými osobami je stát (pouze zákon č. 403/1990 Sb. ho expresis verbis nezmiňuje a ponechává ho skrytý za právnickou osobu) nebo právnické osoby, které věc drží.

Výjimka byla udělena pouze podnikům se zahraniční majetkovou účastí, obchodním společnostem, jejichž společníky nebo účastníky jsou výhradně fyzické osoby a cizím státům. Tyto výjimky byly stanoveny z důvodů ochrany soukromého vlastnictví (obchodní společnosti složené výlučně

z fyzických osob) případně ochrany dobrého jména republiky v zahraničí (cizí státy a podniky se zahraniční majetkovou účastí).

V případě obchodních společností se zahraniční účastí a obchodních společností složených výlučně z fyzických osob bylo ovšem stanoveno, že pokud takovou věc nabyly po 1. říjnu 1990 od právnických osob, pak jsou také osobou povinnou. Tím bylo zamezeno spekulativním převodům majetků tehdy ještě téměř výlučně státních (ve smyslu vlastnictví a kontroly) právnických osob na jiné, aby se vyhnuly povinnosti vydávat majetek z důvodů restitucí.

3.3.1. Nabývání od nevlastníka

Zde byla zvolena velmi zvláštní konstrukce, protože vlastnické právo k věci se nabývalo vydáním od držitele, což je v rozporu s právní teorií, která říká, že lze převést pouze tolik práva, které mám.

Ale v restituční legislativě byla tato konstrukce zvolena záměrně, protože jejím cílem byla nejen náprava křivd, ale zejména také rychlé a účinné odstátnění majetku.

Proto stát jako vlastník mnohého majetku, který držely jiné právnické osoby, se formou zákona rozhodl tohoto majetku zbavit jeho navrácením osobám dříve ho vlastnícím a de facto jen pověřil držitele tohoto svého majetku k provedení převodu.

Konstrukce právně mírně kostrbatá, ale v praxi mimořádně účinná a neobyčejně zrychlující celý proces.

3.3.2. Osoby zvýhodněné v získání majetku

Druhou kategorií povinných osob ovšem byly osoby fyzické a to již vytvářelo nepřehledné problémy. Původní snahou zákonodárců bylo přinutit vydat věc ty osoby, které jí byly v průběhu času odměněny za věrné služby komunistické státostraně (velmi zjednodušeně řečeno).

Proto byly podle zákona č. 403/1990 Sb., o zmírnění následků některých majetkových křivd, a zákon č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, povinnými osobami také fyzické osoby, které věc nabyly od státu a to buď v rozporu s tehdy platnými předpisy nebo na základě protiprávního zvýhodnění a dále osoby blízké těmto osob, pokud na ně věc byla převedena.

3.3.3. Dědictví a jeho vztah k povinným osobám

Zde se objevil jeden zvláštní problém právě v ustanovení o převodu věci. Tím byly z povinnosti věc vydat vyloučeny osoby blízké osobě původně nabyví dotčený majetek za podmínek v zákoně stanovených, které věc nabyly nikoliv převodem, ale přechodem majetku, tedy převážně děděním.

Jednalo se ovšem o vědomé rozhodnutí Federálního shromáždění, jehož cílem bylo chránit dobrou vůli nabyvatele a trestat pouze vychytralce a spekulanty. Zpravodaj Sněmovny lidu Federálního shromáždění Dr. Václav Benda k tomu při uvádění zpravodajské zprávy řekl: „V souladu s vládou uvádíme tento odstavec tak, že fyzické osoby zásadně nevracejí, ale pokud se jedná o prvonabyvatele tohoto majetku od státu, kteří ho nabyli buď za porušování tehdy platných předpisů (rozumí se jak cenových tak dalších, např. při kolaudování vily na rodinný domek, to je častý případ), nebo kteří ho nabyli na základě protiprávního zvýhodnění osoby nabyvatele. To jsou politická přeskočení všech pořadníků, nevyhlášení řádného prodeje objektů atd. Dále o osoby blízké těmto osob, pokud na ně věc byla převedena. Pokud přešla normálním dědictvím, už se to třeba nevztahuje, ale snažíme se tedy řešit případy, kdy postupně bylo např. pět vil převedeno na příbuzné.“²⁰.

V rozhodovací praxi soudů byl posléze tento názor potvrzen vyjádřením v rozhodnutí Nejvyššího soudu NS, 3 Cdon 310/96: „Povinnou osobou ve smyslu ustanovení § 4 odst. 2 zákona č. 87/1991 Sb. není osoba blízká fyzické osobě, která věc nabyla od státu, jestliže věc přešla na osobu blízkou děděním. Zemřela-li povinná osoba poté, co ji oprávněná osoba vyzvala k vydání věci, přechází povinnost věc vydat na právní nástupce – dědice povinné osoby.“

²⁰ Stenozáznam ze 13. Společné schůze Sněmovny lidu a sněmovny národů 19.2.1991 str 467-468.

3.3.4. Zákon č. 229/1991 Sb., o půdě, a zvýhodněné osoby

Jiná je situace v zákoně č. 229/1991 Sb., o půdě, kde je původní znění shodné s ostatními restitučními zákony. S jednou zajímavou výjimkou. Fyzické osoby tu nejsou *expresis verbis* označeny za povinné osoby! Pouze ve faktické rovině mají podobné postavení jako v ostatních restitučních zákonech, ale za povinné osoby nejsou označovány.

Jak ovšem zmiňuje Průchová, má to v podstatě jediný vliv o to na procesní povinnost oprávněné osoby: „*Oprávněná osoba nemá tedy v případě, že se rozhodne návrh na přechod vlastnictví uplatnit soudní cestou, povinnost uplatnit výzvou své nároky u této fyzické osoby.*“²¹.

Tvůrci pravděpodobně vycházeli z praxe ostatních restitučních zákonů, kde povinné osoby – fyzické osoby – nikdy nevydávaly dobrovolně a tedy vždy byla věc postoupena k rozhodnutí soudu o splnění zákonných podmínek a tedy postavení povinné osoby fakticky jen zdržovalo celý proces o povinnou výzvu a její odmítnutí.

Jinak byly původní podmínky zákona č. 229/1991 Sb., o půdě, pro možnost získat věc i od fyzické osoby shodné s ostatními restitučními zákony. Ovšem i díky delším lhůtám pro vydávání zemědělských restitucí zde byl vytvořen širší prostor pro případné novelizace.

3.3.5. Nová ustanovení

Což u ostatních zákonů prakticky nepřicházelo v úvahu, protože v 6-ti měsíční lhůtě nebylo možné na případné přehmaty zareagovat a jakmile tato vypršela, absolutně chyběla politická vůle problémy znovu otvírat zejména s ohledem na jejich rizika pro zbytek transformačního procesu, zvláště na přípravu privatizačních projektů.

Proto a s ohledem na možnost finanční kompenzace za majetek, který nebylo možné za splnění zákonných předpokladů vydat, zřejmě zákonodárce necítili věc jako nezbytnou k řešení.

Ovšem v zákoně č. 229/1991 Sb., o půdě, dochází k několika změnám. Nejprve novelou č. 92/1993 Sb. je provedena změna, že fyzická osoba získala nemovitost od státu „nebo právnické osoby“ a současně je provedena změna právě v získání od prvonabyvatele na převodem „nebo přechodem“.

Samozřejmě za zachování ostatních podmínek (tedy přechod na stát nebo jinou právnickou osobu nespravedlivým postupem předpokládaným § 6 odst. 1 a získání povinnou osobou na základě rozporu s tehdy platnými cenovými předpisy nebo na základě protiprávního zvýhodnění), se nově pokrývá i nabývání od zejména zemědělských družstev a dochází k pokrytí všech variant získání věci od původně zvýhodněného vlastníka i od osoby jemu blízké.

Druhou změnou byla novela č. 39/1993 Sb. kterou se včlenilo mezi vydávané tituly (respektive tituly převodu či přechodu mezi osobami blízkými) nejen vlastnictví, ale i institut osobního užívání, související s obecným vlastnickým zmatkem v držbě půdy (viz výše).

A poslední změnu pro povinné osoby (a to změnu zřejmě nejkontroverznější) přinesla novela č. 183/1993 Sb., která rozšířila zvýhodnění případné povinné osoby ještě na cenu nižší, než odpovídající tehdy platným cenovým předpisům, protože v otázce vlastnictví půdy byly převáděcí ceny stanoveny pouze jako ceny maximální a jejich nedodržení nezakládalo rozpor s tehdy platnými cenovými předpisy, i když bylo jasné, že plátce této nižší ceny byl zvýhodněn.

3.3.6. Převod pozemků v souvislosti s koupí

Zásadní změnu a průlom do celého pojetí restitucí tak, jak byly doposud konstruovány ovšem přinesla ustanovení zákona č. 183/1995 Sb., která vnesla tři nové odstavce do § 8 a to odstavce 3, 4 a 5.

V těch případech, kdy původní vlastníka pozemků je buď daroval v tísni fyzické osobě nebo jí je bezúplatně převedl v souvislosti s uzavřením kupní smlouvy na budovu, k níž pozemky patřily a zůstaly-li ve vlastnictví této zvýhodněné osoby nebo osoby jí blízké, potom má oprávněná osoba nárok na buď zrušení té části smlouvy, která se týká těchto pozemků nebo na úhradu ceny darovaných pozemků od současného vlastníka.

Asi nejpregnantnější vyjádření důvodů, které vedly zákonodárce k tak razantní změně dosavadní restituční teorie (tedy, že přechod či převod se musel odehrát na stát či jinou právnickou osobu) přináší

²¹ I.Průchová, *Restituce majetku podle zákona o půdě*. Praha, C.H.BECK 1997.

Nález ÚS ČR z 18.4.1996, IV. ÚS 74/96: „Důvod protiprávnosti při bezúplatném převodu pozemků v souvislosti s uzavřením kupní smlouvy na budovu, k níž pozemky patřily, je třeba spatřovat ve skutečnosti, že při registraci kupních smluv na obytné a hospodářské budovy byl na vlastníky činěn nátlak (pod sankcí nezaregistrování smlouvy), aby do kupní smlouvy bylo zahrnuto i darování pozemků, které k budovám patřily, tudíž byla omezena jejich smluvní svoboda. Pozemky tehdy pro jejich vlastníky nepředstavovaly majetkovou hodnotu a jak dárci, tak i obdarovanému se jejich převod ukazoval jako irelevantní. Vlastnictví k zemědělským pozemkům v družstevním užívání bylo ve svém obsahu a ve svých funkcích devastováno v takové míře, že účastníci smluvních vztahů při jejich převodu ve skutečnosti o nich ani vážněji neuvažovali, popřípadě k takovému uvažování neměli důvody.“

Problém byl tady v tom, že výše zmíněné „holé vlastnictví“ pozemků vedlo všechny účastníky smluv k velmi neuváženému nakládání s tímto vlastnictvím. A navíc stát nutil svými předpisy i praxí registrací smluv vlastníky i k převodům majetku, o něž ani jedna ze smluvních stran nestála, ale přitom je pokládali obě za irelevantní.

A v okamžiku, kdy náhle po nových zákonech z počátku 90-tých let toto vlastnictví nabylo svého původního významu a došlo k rozsáhlým restitucím jiného majetku, začala se i tato kategorie původních vlastníků domáhat svého práva na náhradu.

Přesto toto ustanovení pokládám za minimálně sporné z hlediska obecné restituční legislativy, neboť z ní výrazně vybočující (a samozřejmě, jak už to v nápravě křivd obecně bývá, neřešící všechny nespravedlnosti, ale pouze jejich část). Uvedená ustanovení byla také napadena u Ústavního soudu skupinou převážně levicových poslanců a částečně zrušena (ale podstata jejího obsahu zůstala zachována, Ústavní soud rušil některé retroaktivní prvky nové úpravy a nepřesné formulace, otevírající daleko širší výklad).

3.3.7. Vyvlastnění a restituce

Protože ale skupina poslanců namítala vyvlastňovací charakter těchto ustanovení, musel se Ústavní soud vypořádat s otázkou, zda ve zmíněném případě nejde o vyvlastnění, které zakazuje Listina základních práv a svobod i naše mezinárodní závazky. Případné přikývnutí na takový výklad by ovšem mělo daleko zásadnější důsledky, než jen pro toto rozhodování Ústavního soudu, protože s ohledem na stejný obsah vlastnického práva všech vlastníků, by samozřejmě muselo mít další dopady do celé restituční legislativy, minimálně s ohledem na právnícké osoby odlišné od státu. Ústavní soud se tehdy s touto námitkou vypořádal tímto způsobem:

„1. Rozdíl mezi restitucí a vyvlastněním lze obecně vymežit následovně:

- a) *Restituce je odstraněním protiprávnosti při převodu vlastnictví, případně protiprávního zásahu do vlastnického práva, a to navrácením věci do původního právního vztahu s právními účinky ex tunc.*
- b) *Vyvlastnění je nuceným odejmutím vlastnického práva ve veřejném zájmu, a to na základě zákona a za náhradu a s právními účinky ex nunc.*
- c) *Důvodem restituce je výlučně protiprávnost, zatímco důvodem vyvlastnění je veřejný zájem, tj. pojem odlišný. Z požadavku náhrady, který je definičním znakem vyvlastnění, plyne, že důvodem vyvlastnění odstranění protiprávnosti být nemůže, protože poskytování náhrady vyvlastněním, jehož právní pozice je spojena s protiprávností, by bylo absurdní.*
- d) *Právní účinky restituce nastávají ex tunc, právní účinky vyvlastnění ex nunc. Restituce tudíž není odejmutím vlastnictví, nýbrž povinností obnovit původní právní stav. Zákonná úprava restituce může však v ústavně odůvodněných případech vyloučit zpětné nároky osob, oprávněných žádat vydání věci.*
- e) *Právní účinky restituce jsou také odlišné od právních účinků vyvlastnění z hlediska obsahu zápisu do katastru nemovitostí.“*

Ale ze samotné skutečnosti, že se tímto ustanovením prakticky krátce po jeho přijetí Ústavní soud byl nucen zabývat a že také existuje řada dalších rozhodnutí jak Nejvyššího soudu tak právě soudu ústavního k otázkám quasi povinných osob podle odstavců 3 až 5 plyne, nakolik se jednalo o ustanovení z hlediska obecné restituční legislativy neorganické.

4. Problematika vydání věci celé

Zajímavým právním problémem se stala otázka vydání věci celé. § 9 zákona č. 403/1990 Sb., § 5 zákona č. 87/1991 a § 21 zákona č. 229/1991 Sb. stanovily, že je-li více oprávněných osob a nárok v zákonné propadné lhůtě uplatní jen některé z nich, vydá se jim věc celá.

Podle mého hlubokého přesvědčení, vyplývajícího jednak z paměti, ale také ze studia rozpravy ve FS o obou zákonech, bylo cílem tohoto ustanovení prohloubit privatizační důsledky celého restitučního procesu a bylo tedy úmyslem zákonodárců opravdu dosáhnout stavu, kdy celá věc (zejména nemovitá) bude vydána i jen části oprávněných osob.

Cílem zákona kromě nápravy majetkových a jiných křivd bylo také co nejrychlejší odstátnění majetku. Ne náhodou se restituční proces dostal do vládního scénáře ekonomické reformy jako součást privatizační části.

Dokonce zpočátku byla ustanovení obou zákonů osobami povinnými i některými soudy takto vykládána. A v řadě případů došlo k vydání věci celé a to nejen rozhodnutím povinných osob, ale i soudů nižších stupňů. Pak ale došlo k situaci, že jiné nižší soudy zvolily výklad odlišný, a začaly potvrzovat jen vydání té části věci, která byla v původním vlastnictví osoby oprávněné nebo jejích právních předchůdců.

4.1. Argumentace pro vydání

Jedna ze spoluautorůk přinejmenším znění restitučních zákonů, tak jak byly dotvořeny ve FS, JUDr. Zuklínová k tomu píše: „Prvý restituční zákon (a posléze i další restituční zákony) takto byl zároveň i zákonem privatizačním. Jinak řečeno, úkolem restitučních zákonů bylo nejen zmírnit křivdy spáchané na lidech v tomto státě, ale také likvidovat, a to v míře co možná největší, majetek onoho molocha, který jsme si tu tolik let – sice bez výslovné vůle většiny, ale přece jen – pěstovali.“

A dále dokazuje, že výklad, přijatý v době publikace jejího textu, pouze některými krajskými soudy (JuDr. Zuklínová polemizuje s rozhodnutím krajského soudu v Českých Budějovicích) o vydávání pouze celého spoluvlastnického podílu, je chybný, protože ignoruje rozdíl mezi věcí a její částí: „Podíl, resp. „podíly“ občanský zákoník na rozdíl od „věci“ jednoznačně definuje (v ust. § 137 odst. 1): „Podíl vyjadřuje míru, jakou se spoluvlastníci podílejí na právech a povinnostech vyplývajících ze spoluvlastnictví ke společné věci.“ Tím je dána odpověď na otázku vztahu „věci“ a tzv. „podílu na věci“. Předně: podíl a věc jsou dvě, navzájem nezaměnitelné danosti.“

4.2. Argumentace proti

Bohužel i přes tuto pregnantní a jasnou formulaci, soudní moc pokračovala ve svém výkladu vydání věci celé. V již zmíněném rozhodnutí krajského soudu v Českých Budějovicích bylo k zákonu č. 403/1990 Sb., o nápravě některých majetkových křivd, přijato rozhodnutí o nevydání zbytku věci:

„Č. 36

Další oprávněné osobě (ve smyslu ustanovení § 3 ods. 1 a 2 zákona č. 403/1990 Sb.) lze vydat v případě podílového spoluvlastnictví k věci pouze ten spoluvlastnický podíl, který náležel osobě, již byl odňat (ve smyslu ustanovení § 2 téhož zákona).

Jestliže ostatní spoluvlastnické podíly k věci náležely jiným osobám, nelze tu použít ustanovení § 9 zákona č. 403/1990 Sb. (ve znění zákona č. 137/1991 Sb.), vztahující se na případy, kdy z dalších oprávněných osob po původním vlastníku se o vydání věci, která mu vlastnický patřila, přihlásí jen některé z nich.“²², s tímto odůvodněním:

„Účelem zákona č. 403/1990 Sb., o zmírnění následků některých majetkových křivd (ve znění zákona č. 458/1990 Sb. a č. 137/1991 Sb.), je napravit majetkové křivdy a obnovit původní vlastnické vztahy nebo vydat věci právním nástupcům původních vlastníků. Znamená to, že oprávněným osobám lze vydat pouze takové věci, které jim, případně jejich právním předchůdcům, vlastnický náležely. V tomto smyslu je také třeba vykládat ustanovení o vydání spoluvlastnického podílu.“²³.

²² Judikát č. 36/1992 SbRc., spisová značka 6 Co 1671/91, č. sešitu 9/1992

²³ Judikát č. 36/1992 SbRc., spisová značka 6 Co 1671/91, č. sešitu 9/1992

Stejný výklad byl s odvoláním na toto rozhodnutí krajského soudu v Českých Budějovicích přijat i ve stanovisku Nejvyššího soudu a to nejen k zákonu č. 403/1990 Sb., o nápravě některých majetkových křivd, ale i k zákonu č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích:

„8. Věcí, která má být vydána (§ 5, odst. 1 zákona č. 87/1991 Sb.), je i spoluvlastnický podíl na věci, jež byla před převedením na stát v podílovém spoluvlastnictví oprávněných osob. Oprávněná osoba může z důvodu podílového spoluvlastnictví sama uplatnit jen nárok na vydání spoluvlastnického podílu. Naproti tomu bezpodílový spoluvlastník je oprávněn požadovat vydání celé věci, a to i když z bezpodílových spoluvlastníků on sám splňuje předpoklady uvedené v ustanovení § 3 odst. 1 zákona č. 87/1991 Sb.“²⁴.

Dokonce i ústavní soudci se dali touto problematickou interpretací zmást a hned několikrát ji potvrdili. Nález ÚS ČR z 27.6. 1995. I. ÚS 113/94 (uveřejněný ve sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu ČR, sv. 3, ročník 1995 I. díl, pod č. 40): *„Nárok podle zákona č. 403/1990 Sb., mohou dědici uplatnit pouze na tu část nemovitosti, kterou jejich právní předchůdce vlastnil.“*

4.3. Odlišný názor ÚS

Co je ovšem pikantní, je fakt, že jiný senát Ústavního soudu zaujal později výklad zcela odlišný.

Ve svém nálezu ÚS ČR z 18. 9. 1995 I. ÚS 245/95 (uveřejněném ve sbírce nálezů a rozhodnutí Ústavního soudu ČR, sv. 6, ročník 1996 II. díl, pod č. 82) totiž praví:

„Pokud správní, resp. soudní orgány se vyhnuly bez jakéhokoliv zdůvodnění aplikaci § 21 zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, v platném znění, podle něhož mohla být stěžovatelům vydána celá nemovitost, jestliže ostatní oprávněné osoby nárok neuplatnily, byla porušena práva stěžovatelů vyplývající z článku 36 odst. 1 a článku 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod. Uvedené ustanovení § 21 zákona č. 229/1991 Sb. směřuje k tomu, aby nevznikalo spoluvlastnictví mezi osobami oprávněnými a osobou povinnou, které by znemožňovalo řádné užívání nemovitosti a muselo být zrušeno a vypořádáno.“

A to celé dokonce za situace, kdy navrhovatelé, vědomi si vcelku konstantní judikatury, namítali jiná porušení svých ústavních práv a na tuto část se odvolávali jen tak jaksi mimochodem.

4.4. Důsledky nejasností

Samozřejmě, že už drtivá většina rozsudků byla právně nenapadnutelná a tím byl nastolen nejen stav jisté nespravedlnosti, i když formálně restitučně bylo navráceno, co bylo ukradeno, ale hlavně došlo k častým situacím spoluvlastnictví mezi osobou oprávněnou a osobou povinnou, které pak činil značné problémy.

Zejména u bytových objektů se dodnes řada obcí potýká s problémy spoluvlastnických podílů na restituovaných nemovitostech a složitosti nalezení nějakého řešení. Jakkoliv stanoviska soudů v ČR v této věci ctím, pokládám je za vysoce formalistická a bez pochopení smyslu restitučních procesů a ve svém důsledku blokující na dlouhou dobu majetky ve spoluvlastnických sporech, tedy přesně to nebezpečí, před kterým varovali ekonomické kapacity.

Ale při trochu konformnějším výkladu a více sounáležitosti soudů se snahou doby o co nejrychlejší privatizaci a zároveň nápravu křivd, jsme si mohli kus spoluvlastnických problémů odpustit. Je jen škoda, že tu, tak jako obvykle v restitučním procesu, nezasáhl včas a jasně Ústavní soud a neukázal tak, jako v jiných případech, obecným soudům výklad „protransformační a prorestituční“.

²⁴ Judikát č. 34/1993 SbRc., spisová značka Cpjn 50/93, č. sešitu 7-8/1993

5. Problematika užití restitučních zákonů

5.1. Způsoby nápravy křivd

Posledním relativně velkým sporem okolo restitučních zákonů byla otázka jejich postavení v právním řádu České republiky, respektive otázka jejich vztahu k ostatním předpisům. Zpočátku dlouho nic nenaznačovalo, že by takové spory mohly vůbec vzniknout.

Pokud šlo o aplikaci samotných restitučních zákonů, bylo zřejmé, že jsou nejsnazší cestou, jak se domoci svého majetku (který ovšem původní vlastníci za svůj již dávno chápali pouze v morální rovině, neboť jim bylo po dlouhá léta dáváno najevo, že o něj definitivně přišli). A že k přezkoumání důvodů převodu majetku na stát či v případě zákona č. 229/1991 Sb., o půdě, jinou právnickou osobu bude nutné zkoumat mnohdy už neplatné předpisy, nikdo nezpochyboval. Přesto, jak jsem ukázal v předchozích kapitolách, bylo relativně jasné, kdo je oprávněnou osobou, kdo osobou povinnou a jakého období se celý restituční proces týká.

Problém nastal v podstatě až po ukončení restitučního procesu, a to mnohdy právě v důsledku jeho neuspokojivého výsledku pro některé žadatele. Začala se šířit snaha při neúspěchu (z jakéhokoliv důvodu) žádosti a soudních sporů podle restituční legislativy obcházet je jinými cestami a to zejména určovacími žalobami na určení vlastnictví podle občanského zákoníku.

V normální a stabilní zemi s dlouhodobou nepřerušenou tradicí vlastnictví asi neproblematický akt, který by v některých případech eventuálně uspěl a ve své drtivé většině byl zamítnut pro uplynutí lhůt pro vydržení. V našich poměrech ovšem vytvářející téměř fatální problém.

5.2. Problémy s privatizací

A to dvojího druhu, jednak stát těžko mohl být vlastníkem bona fide, když majetky zcela vědomě ukradl (alespoň v moderním chápání termínu vyvlastnění, tedy ve veřejném zájmu, na základě zákona a za náhradu) případně držel bez řádného právního titulu a tedy o vydržení se jednat nemohlo.

Druhým asi ještě závažnějším problémem bylo, že prakticky vzápětí, kdy bylo jasné, kterého majetku státu se netýká restituční proces (případně, že nebyl vznesen restituční nárok), byly majetky zařazeny do ostatních způsobů privatizace a začalo docházet k jejich převodům na další nabyvatele (a to mnohdy v relativně dlouhé řadě, jak se měnily majetkové poměry v naší zemi).

Celý smysl restitucí byl v tom, že se měla poměrně snadnou cestou vytvořit nová vlastnická struktura, založená na vlastnické struktuře zničené po roce 1948. Cenou za relativně snadný přístup k původnímu vlastnictví byla ovšem rychlost procesu.

Na rozdíl od poválečných náprav křivd nemělo docházet k individuálnímu přezkumu aktů přechodu na stát či jiné nabyvatele, ale celé tituly přechodu byly de facto prohlášeny za nezákonné z restitučních předpisů a tím podléhající vydání majetku. Ovšem, jak již bylo výše řečeno, protihodnotou byla rychlost procesu.

5.3. Speciální zákony

Stát chtěl v reálném čase vědět, jakým majetkem volně disponuje a může ho privatizovat jinými cestami. Proto se různé určovací žaloby a relativně velmi nejednotná judikatura soudů včetně Nejvyššího soudu staly reálnou hrozbou pro svou schopnost zpochybnit celý proces nastolení nové „očistěné“ vlastnické struktury již skutečných plnoprávních vlastníků.

K tomu uvádí dr. Pejchal: *„Veškeré restituční zákony budou považovány za zákony speciální ve vztahu k zákonům obecným, především pak k občanskému zákoníku. Lapidárně řečeno, kdo nevyužije své možnosti v zákonné lhůtě nárokovat vydání majetku podle zákonů restitučních nebo nebude úspěšný při nárokování tohoto vydání pro nesplnění některé z podmínek v těchto zákonech uvedených, nemůže se již úspěšně domáhat tohoto majetku podle obecných předpisů.“*

5.4. Stanovisko Nejvyššího soudu

Přes počáteční nejistotu soudů, jak s tímto problémem nakládat (a po mnoha mediálně velmi sledovaných kauzách, kdy soudy nižších stupňů připustily možnosti určovacích žalob a dokonce někdy je

potvrzovaly i senáty Nejvyššího soudu (jak uvádí dr. Pejchal – str. 51) došlo 11. září 2003 k poměrně zásadnímu stanovisku velkého senátu občanskoprávního kolegia Nejvyššího soudu při rozhodování o věci sp. zn. 31 Cdo 1222/2001:

„Oprávněná osoba, jejíž nemovitost převzal stát v rozhodném období od 25.2.1948 do 1.1.1990 bez právního důvodu, se nemůže domáhat ochrany vlastnického práva podle obecných předpisů (zejména podle § 126 odst. 1 ObčZ) a to ani formou určení vlastnického práva podle § 80 písm. c) OSŘ.“

A odůvodnění dále pokračuje mimo jiné tímto konstatováním: *„Z povahy zákona o půdě jako zákona zvláštního vyplývá, že nároky jím upravené nelze řešit jinak než podle jeho ustanovení ve smyslu obecné zásady o zákonu obecném a zvláštním (lex specialis derogat generali). Stanoví-li zákon o půdě určité podmínky a postup pro uplatnění nároku, nelze tentýž nárok uplatňovat podle jiného předpisu, byť tento předpis stanovil některé podmínky (např. lhůty pro uplatnění nároku) odlišné. To znamená, že hledat řešení v obecném právním předpisu, ať formou požadavku na vydání věci ve smyslu § 126 s ObčZ nebo formou požadavku na určení, zda tu právo nebo právní vztah je či není, lze pouze tehdy, chybí-li speciální úprava v zákoně zvláštním.“* Jako obvykle u Nejvyššího soudu stanovisko hodně formálně právní, ale vnášející minimálně určitou míru jistoty vůči požadavkům, které bylo možné uplatnit podle restitučních předpisů, respektive které neuspěly podle restitučních předpisů.

5.5. Rozhodnutí Ústavního soudu

V již výše citovaném rozhodnutí ÚS ze dne 16. prosince 2004 ve věci III. ÚS 107/04 bylo navíc řečeno právě k řešení kauz, které spadaly mimo rozhodné období vymezené restitučními zákony: *„Zákonodárce při tvorbě restitučních předpisů vycházel z faktického stavu v roce 1990 nebo o málo později, vědom si nejen v té době ještě se z paměti nevytrácejících důvodů, které jej k takovému zásahu do vlastnických práv vedly, ale rovněž nutnosti limitovat změnu ve vlastnických vztazích tak, aby zůstala přiměřená účelu, který jí byl sledován a který je nejlépe vyjádřen právě v preambuli zák. č. 87/1991 Sb., tedy k cílené a přesně vymezené změně v rozdělení majetku, které v té době panovalo. Takto jasně vyjádřená vůle má o to závažnější obsah, že k tomuto kroku nebyl zákonodárce povinován. Byť k majetkovým křivdám, které mínil zmírnit (nikoliv napravit), došlo v zásadě v rozporu s principy právního státu v minulém období, Ústava ani jiný právní předpis nevyžadují, aby tento majetek byl vrácen nebo za něj byla poskytnuta náhrada, ani aby k tomuto účelu byly prováděny v právním řádu jakékoliv změny. bylo svobodnou vůlí státu, zda umožní bývalým vlastníkům dotčeného majetku usilovat o jeho vrácení, neboť jeho vlastnická práva i vlastnická práva osob, které v mezidobí majetek nabyly, nejsou závislá na protiústavních normách nebo postupech, které je původně zakládaly. Samo zakotvení restitučních nároků tedy bylo beneficiem státu – přesně vymezeným z hlediska časového i věcného. Jakékoliv zpochybnění tohoto vymezení má za následek zpochybnění aktu státu jako takového.“*

5.6. Zhodnocení rozhodnutí

Jakkoliv můžeme tento typ rozhodnutí vnímat jako morálně problematický (neboť v podstatě potvrzující zestátnění majetku za minulého režimu), tak byl do jisté míry nutný. Neboť opravdu odlišné pojetí a přípuštění všech typů určovacích žalob by asi znamenalo nikdy nekončící proces přezkoumávání minulosti. V jeho světle je ovšem ještě patrnější celý význam restituční legislativy. Jednak vůbec umožňovala takové rozhodnutí vůbec vydat a odůvodnit (a problémy s určovacími žalobami např. v Polsku, které žádný restituční proces neprovádělo, to jen potvrzují) a hlavně vůbec nějakou spravedlnost nastavovala. I když, jak už to tak bývá v lidském světě, relativně nedokonalou, tak alespoň mající určitou hajitelnou logiku a strukturu. Představa země, zahrnuté desítkami tisíc určovacích žalob či žalob na vydání bezdůvodného obohacení s naprosto nejistými výsledky, jak v rozsahu, tak v časovém období, by měla být varovným mementem.

A právě případ dosud nedokončených církevních restitucí ukazuje, jaké problémy fakticky způsobuje. Rozsáhlé majetky jsou zablokovány, užitek z nich nemá nikdo a přitom je velmi těžké prosadit řešení ať už vydáním, nebo definitivním zestátněním a privatizací právě kvůli existenci možnosti určovacích žalob. 16 let se táhnoucí spor o katedrálu sv. Víta je toho zářným příkladem.

6. Politické a ekonomické souvislosti

6.1. Restituce jako součást privatizace

Pokusil jsem se ve své práci popsat hlavní principy restitučního zákonodárství v České republice po pádu komunistického režimu i hlavní problémy a otázky, které toto zákonodárství vyvolalo; včetně poukazu na skutečnost, na jak omezeném prostoru byly principy restitučního zákonodárství zformulovány a popsány.

Chtěl bych tady poukázat na jednu skutečnost. Polistopadovým vládním garniturám bývá často vyčítán útek před právníky a nedostatečný právní rámec privatizačního procesu. Pokud ale připustíme, že restituce majetku byla také součástí privatizačních procesů, byť do jisté míry byla procesem sui generis, který de facto obnovoval vlastnické vztahy vzniklé za první republiky a v poválečném období, pak je na místě otázka, proč nebyla jako jedna z forem privatizačního procesu také později zásadně zpochybněna?

Kromě okrajových problémů s majetky osob, které nepřijaly zpět české občanství a dlouho se vlekloucí soudů ohledně některých majetků bývalých šlechtických rodů vyvlastňovaných už v průběhu let 1945 až 1948, se vlastně jediným relativně bolavým místem restitucí stala transformace zemědělských družstev, která by si sama o sobě vyžádala samostatnou práci, takže jen krátká konstatování. Přes všechn mediální a jiný humbuk, který kolem ní vznikl a přes výrazné nezákonnosti spojené s tzv. druhou transformací družstev, nebylo k dnešnímu dni z původních cca 150 mld. Kč transformačních podílů vypořádáno cca 10 mld. Kč transformačních podílů. Tedy něco kolem sedmi procent celkových nároků.

V rámci restitucí jako takových (bez církevního majetku, jehož vypořádání bohužel zůstává úkolem pro politiku, i když zrovna teď to vypadá, že se nějaké řešení rýsuje), bylo odstátněno (nebo chceme-li privatizováno) cca. za 780 mld. Kč movitého a nemovitého majetku, bez zemědělské výroby. Podle údajů získaných z ministerstva zemědělství a pozemkového úřadu bylo restituováno (tedy navrácen vlastnický titul) cca 1,25 mil hektarů zemědělské půdy a 0,35 mil hektarů lesní půdy, což v cenách roku 1991 odpovídá cca 1.500 mld Kč. K tomu bylo u cca. 1,7 mil hektarů zemědělské půdy obnoven původní smysl vlastnictví (zrušení „holého vlastnictví“ a nadřazení vlastnictví nad užíváním tehdejšími JZD) a to samé u cca. 0,3 mil hektarů lesní půdy.

Tedy více než polovina zemědělské půdy vůbec v naší zemi byla cestou restitucí převedena do rukou původních vlastníků (u lesů je to jen něco přes 20%, to ovšem souvisí s jejich držetím za první republiky).

Vezmeme-li v úvahu, že hodnota privatizovaného majetku v tzv. malé privatizaci se uvádí cca 350 mld. Kč, hodnota privatizovaného majetku podle privatizačních projektů v kupónové privatizaci cca 700 mld. Kč a hodnota ostatních privatizačních způsobů (přímé prodeje, aukce, vstupy zahraničních vlastníků apod.) se uvádí cca 250 mld. Kč, pak je jasné, že restituce byla nejen nejrozsáhlejším privatizačním projektem, ale že ve svém celku převýšila všechny ostatní privatizační způsoby.

Zajímavé tady je, že konečná čísla fakticky nejsou k dispozici a všechny údaje jsou pouze odhady, což souvisí s výše zmíněnou zvolenou variantou přímého vydávání i nevlastníky, takže stát de facto neměl plnou kontrolu nad restitučním procesem a vykonával jí jenom vymezením zákonného rámce a soudním rozhodováním.

6.2. Morální a politický dopad

Je potom neobyčejně překvapivé, že nejrozsáhlejší proces odstátnění vyvolal (kromě počáteční polemiky nad jeho přijetím a rozsahem), tak málo negativní odezvy a fakticky nebyl nikdy fatálně zpochybněn.

Osobně se domnívám, že tomu tak bylo zejména proto, že byl nejvíce v souladu s přirozeným právem i přirozeným citem pro spravedlnost a tedy v očích občanů naplňoval nejen požadavek legality, ale také požadavek legitimacy. Na rozdíl od všech ostatních privatizačních metod, ať už těch používaných v první polovině 90-tých let nebo pozdějších tzv. klasických privatizací vlastně nezanechal žádnou negativní morální stopu (až na jistou nespokojenost spíše s jeho nenaplňováním).

Přítom nikdy nedošlo na varovné předpovědi jeho odpůrců, ať už se týkalo jeho faktické délky nebo rozbití fungujících celků (zejména v zemědělství). Lhůty pro bezproblémové provedení byly

nastaveny na 6 měsíců (u nezemědělských restitucí) či na cca 2 roky (u zemědělské a lesní půdy a souvisejícího majetku) s jedním faktickým prodloužením, respektive znovuotevřením lhůt pro osoby, které nemohly dříve návrh uplatnit, daným rozhodovací činností Ústavního soudu (viz. výše zmíněná problematika trvalého pobytu).

Ze statistik soudních sporů plyne, že drtivá většina nezemědělských sporů byla uzavřena do poloviny 90-tých let. U zemědělských restitucí to trvalo trochu déle, ale i tam se, kromě odloženého vyrovnání transformačních podílů, drtivá většina případů končí před začátkem nového milénia a déle se táhnoucí spory jsou již jen výjimkou potvrzující pravidlo.

6.3. Mezinárodní souvislosti

Česká republika byla jednou z prvních zemí, které se do restitučního procesu v tomto rozsahu pustily a celá řada dalších zemí pak jejich příkladu následovala.²⁵ Naopak některé země bývalého sovětského impéria nikdy takový proces nepřipustily a v případné privatizaci šly jinou cestou.

Bylo by možná zajímavé, udělat si korelaci ekonomického růstu a politické stability zemí, které zvolily nějakou formu restitučního vyrovnávání a těch, které ji odmítly. Výsledky by byly asi překvapivé (ve smyslu pozitivního vlivu restitucí na ekonomický růst: politickou stabilitu), ale nepochybně odůvodnitelné i jinými důvody (všechny restituční procesy byly spojeny se spíše středopravými vládami a tedy i jejich ostatní zásahy do ekonomiky byly odlišné od vlád opačné orientace), ale to výrazně přesahuje rozsah i možnosti této práce.

6.4. Jednoduché zákonodárství

A poslední poznámka k onomu obecnějšímu rámci restitučního procesu. Přes obrovské transfery majetku, které při něm proběhly, byl popsán v de facto třech klíčových a rozsahem velmi útlých zákonech a několika prováděcích předpisech, které ale byly spíše výsledkem rozdělení kompetencí mezi federaci a republiky v bývalém ČSFR než že by jejich potřeba vyčlenění do samostatných zákonů vyplývala ze samé podstaty norem.

Při tom tyto zákony ve své rozhodující části týkající se restituce prakticky nebyly novelizovány. Vyžádalo si to sice více rozhodnutí (a to svým způsobem precedenčních) soudů všech stupňů a zejména soudu ústavního, ale fakticky neochota politické reprezentace znovu otvírat jednou rozhodnuté vedla k daleko vyšší stabilitě celého procesu bez jeho měnění během „hry“. Je jen škoda, že v mnoha dalších případech si zákonodárci neberou více příkladu z tohoto nespírně úspěšného procesu a neponechávají větší prostor výkladové roli soudů.

²⁵ Hubálková, E.: *Majetkové restituce*. Praha: ASPI Publishing, 2004, str. 82 - 95.

Závěr

Restituční proces v České republice po roce 1990 byl součástí privatizačního procesu, i když ne všemi soudy byl takto chápán. Byl postaven na několika obecných principech. Rozhodným obdobím bylo období od 25.2.1948 do 1.1.1990, které bylo jen minimálně prolamováno do minulosti v případech buď hodných zvláštního zřetele (arizované majetky za druhé světové války) nebo v rozhodném období zneužití dřívějších předpisů, případně jejich nenaplnění.

Oprávněnými osobami byly osoby fyzické, které měly občanství ČSFR a trvalý pobyt na jejím území. Podmínka trvalého pobytu byla později zrušena pro svoji protiústavnost. Oprávněnými osobami byly v některých zvláštních případech i osoby právnické (církev, Sokol), ale úprava jejich restitučních titulů vycházela ze samostatných zákonů s odlišnou strukturou i dopadem. Povinnými osobami byl stát a právnické osoby s výjimkou právnických osob s cizím prvkem a dále ty fyzické osoby, které nabyly vlastnictví věci na základě protiprávního zvýhodnění.

Restituční procesy ale neměly jiné měřítko vráceného majetku než rozhodné období, nabývací či lépe řečeno pozbyvací titul a oprávněné a povinné osoby. Žádné jiné limity neobsahovaly.

Restituční zákonodárství bylo široké ve svém obsahu a dopadu, ve skutečnosti se skrývalo ve třech útlých předpisech. Bylo nesmírně stabilní, což sice kladlo určité vyšší nároky na sjednocovací praxi soudců, ale zároveň bylo v této stabilitě velmi spravedlivé.

Naprosto neobyčejnou úlohu při prosazování smyslu a významu restitučního zákonodárství sehrál Ústavní soud České republiky v době předsednictví JUDr. Zdeňka Kesslera, který svými výroky zásadně napomohl naplnění smyslu celé restituční legislativy.

I politický a ekonomický dopad byl vysoce pozitivní, byli nalézáni nejpřirozenější vlastníci s největší ochotou se o svůj navrácený majetek starat. Přes všechny předem vznášené obavy proces restitucí nijak neohrozil ani proces privatizace ani ostatní parametry ekonomické reformy. Naopak se dá tvrdit, že byl nejúspěšnější privatizační cestou jak z hlediska objemu privatizovaného majetku, tak z hlediska jeho případných zpochybnění a mírou akceptace celé společnosti.

Bez restitučního procesu by nepochybně Česká republika šla po roce 1989 velmi odlišnou cestou a je skoro jisté, že by to byla cesta méně radostná.

Resumé

The restitution process carried out in the Czech Republic after 1991 was a part of the privatisation process, however such an interpretation was not supported by every court. The restitution process was based on several general principles. The decisive period started in February 25th, 1948 and ended in January 1st, 1990, only in several cases it started sooner – in connection with cases worthy of special consideration (aryanization of Jewish property during the Second World War) or in connection with a violation of former rules or lack of fulfillment former rules during the decisive period.

A person claiming restitution of property had to be a Czech or Slovak citizen and had to be a permanent resident of the Czech and Slovak Federal Republic. The condition of permanent residence provision was later annulled because of its unconstitutionality. Legal persons were in some particular cases also competent for claiming restitution of property (churches or unions) but under separate laws with different structure and impact. The obliged persons consisted of state and legal persons with the exception of foreign element companies, and also natural persons who acquired ownership of property on the basis of illegal preference.

However, the only criterions for property restitutions were the decisive period, an entitlement to reprivatisation remedies, a claiming person and an obliged person. No other limits existed. The restitution legislation was wide in terms of its content as well as in its impact, but actually it was made by three “slim” regulations. It was extremely stable which demanded unified practice of courts but thanks to its stableness it was extremely equitable.

The Constitutional Court of the Czech Republic played an important role in enforcement of sense and meaning of the restitution legislation mainly during the chairmanship of JUDr. Zdeněk Kessler who contributed essentially by his decisions to fulfillment of the restitution process.

Also political and economic impacts were extremely positive, the property was restituted by owners who were more than ready to take care of it properly. In spite of prior concerns and worries the restitution process endangered neither the privatisation process, nor other parameters of economic reform. It is even generally characterised as the most successful way of privatisation both from the point of view of privatisated property volume and from the point of view of public acceptance.

Without the restitution process the Czech Republic would have undoubtedly set off another way after 1989 but it is quite certain that this way would have been markedly less joyful.

Seznam použité literatury

- Plíva Stanislav: *Privatizace majetku státu*. Praha, Prospektrum 1991
- Průchová Ivana: *Restituce majetku podle zákona o půdě*. Praha, C. H. Beck 1997
- Průchová Ivana: *Restituce podle zákona o půdě*. Brno, Masarykova univerzita 1999
- Pokorný Milan: *Zákony o zmírnění majetkových a jiných křivd z období od 25.2.1948 do 1.1.1990*. Praha, C. H. Beck 1999
- *Zákon o mimosoudních rehabilitacích*. Praha, Kancelář Federálního shromáždění ČSFR
- *Zákon ze dne 26. února 1991 o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby*. Kancelář Federálního shromáždění ČSFR
- Spáčil Jiří, Barešová Ema: *Zemědělské restituce a soudní praxe*. Praha, C. H. Beck 1998
- Hubálková Eva: *Majetkové restituce*. Praha, ASPI 2004
- Ústavní soud České republiky: *Sbírka nálezů a usnesení*. Praha, C.H.BECK 1995, svazek 1-9
- *Stenozáznam ze 13. Společné schůze Sněmovny lidu a sněmovny národů 19.2.1991*